

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Gretos Grikšaitės
V kurso baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties analizė
Analysis of the composition of the purchase or sale of a child**

Vadovas: prof. dr. Aurelijus Gutauskas

Recenzentas: lekt. Darius Prapiestis

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 157 straipsnyje įtvirtinto vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis, t. y. atskleidžiama vaiko pirkimo arba pardavimo samprata, analizuojami objektyvieji požymiai, t. y. objektas, nukentėjusysis ir objektyvioji pusė, taip pat subjektyvieji vaiko pirkimo arba pardavimo požymiai, išskiriant šio nusikaltimo subjektą ir subjektyviąją pusę. Magistro darbe analizuojamas ir vaiko pirkimo arba pardavimo santykis su kitomis panašumų turinčiomis nusikalstamomis veikomis.

Pagrindiniai žodžiai: vaiko pirkimas arba pardavimas, prekyba vaikais, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai, nusikalstamos veikos sudėtis, kvalifikavimas.

This work analyzes the composition of the purchase or sale of a child entrenched in Article 157 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, the concept of buying or selling a child is revealed, objective features are analyzed, the object, the victim and the objective side, as well as the subjective features of the purchase or sale of the child, distinguishing the subject of the crime and the subjective side. The relationship between buying and selling a child and other similar criminal offenses is also analyzed in the Master's thesis.

Keywords: the purchase or sale of a child, child trafficking, crimes and offenses against a child and family, composition of a criminal offense, qualification.

TURINYS

IŽANGA	2
1. PREKYBOS ŽMONĖMIS IR PREKYBOS VAIKAIS SAMPRATA	5
1.1. Prekyba žmonėmis ir prekyba vaikais pagal tarptautinius dokumentus	5
1.2. Prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo kriminalizavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse	14
1.3. Šiuolaikinės prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais tendencijos	19
2. VAIKO PIRKIMO ARBA PARDAVIMO NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIES POŽYMIAI IR JŲ BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS TEORIJOJE IR TEISMŲ PRAKTIKOJE	25
2.1. Objektas ir nukentėjusysis.....	25
2.2. Objektyvioji pusė	33
2.3. Subjektas	39
2.4. Subjektyvioji pusė	43
3. VAIKO PIRKIMO ARBA PARDAVIMO SANTYKIS SU KITOMIS BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME NUMATYTOMIS SUSIJUSIOMIS NUSIKALSTAMOMIS VEIKOMIS	50
IŠVADOS	59
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	63
SANTRAUKA	70
SUMMARY	70

IŽANGA

Baigiamojo darbo aktualumas. Prekyba žmonėmis, įskaitant ir prekybą vaikais, yra antras pelningiausias nelegalus verslas pasaulyje po prekybos narkotikais, kuris dažnai siejamas su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu. Dar prieš keletą metų prekyba žmonėmis buvo trečias nelegalus verslas pasaulyje pagal pelningumą, antrą vietą užleidęs prekybai ginklais. Nors prekyba narkotikais gana stabiliai užima pirmąją vietą kriminalinėje industrijoje, prognozuojama, kad prekyba žmonėmis gali iškilti į pirmąją vietą, nes priešingai nei narkotikai ar ginklai, žmonės gali būti parduodami ir išnaudojami daugybę kartų. Prekybos žmonėmis reiškinys XXI amžiuje suvokiamas kaip vienas rimčiausių iššūkių, tai pažeidžia kiekvieno prekybos žmonėmis auka tapusio asmens teises ir laisves. Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento Barako Obamos žodžiais: „*Tai turėtų rūpėti kiekvienam žmogui, nes tai yra mūsų bendro žmogiškumo degradacija. Tai turėtų rūpėti kiekvienai bendruomenei, nes tai drasko mūsų socialinę struktūrą. Tai turėtų rūpėti kiekvienam verslui, nes tai iškreipia rinkas. Tai turėtų rūpėti kiekvienai tautai, nes tai kelia pavojų visuomenės sveikatai ir tai yra susiję su smurtu bei organizuotu nusikalstamumu. Aš kalbu apie neteisybę, pasipiktinimą, prekybą žmonėmis, kurią reikia vadinti tikroju pavadinimu - šiuolaikine vergija.*“ (White House Office of..., 2012). Šiandien pasaulyje egzistuoja daugybė prekybos žmonėmis formų. Jos nuolat kinta, atsiranda vis naujų būdų ir priemonių, prisidedančių prie žmonių išnaudojimo pačiais įvairiausiais tikslais. Prekyba žmonėmis dažnai tapatinama tik su priverstine prostitucija, tačiau prekeivių veiklos sritys – daug platesnės (). Prekyba žmonėmis gali pasireikšti priverstiniu darbu, vergija ar priverstiniu elgetavimu, išnaudojimu nusikalstamoms veikoms, prekyba organais, išnaudojimu priverstinėms ar fiktyvioms santuokoms, seksualiniu išnaudojimu, moterų išnaudojimu surogatinei motinystei ir daugybe kitų būdų. Kiekviena iš prekybos žmonėmis formų reiškia absoliutų žmogaus laisvės paneigimą. Šis žmogaus išnaudojimas visada yra glaudžiai susijęs su psichologinio ir (arba) fizinio smurto naudojimu. Akivaizdu, kad prekyba žmonėmis yra ypač sunkus nusikaltimas žmogaus laisvei. Tačiau dar šurkštesnis nusikaltimas yra prekyba vaikais, kadangi šiuo nusikaltimu kėsinama į pačią jautriausią ir pažeidžiamiausią visuomenės dalį – vaikus, kurie nėra pasiekę visiškos socialinės, psichinės ir fizinės brandos. Todėl siekiant suteikti vaikams visapusišką apsaugą nuo tokio kėsینimosi, valstybė turi nustatyti tokį teisinį mechanizmą, kuris, kaip įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalyje, užtikrintų tinkamą žmogaus teisių ir laisvių gynimą ir tai, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų

nuteistas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Išanalizuoti vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties elementus reikšminga dėl to, kad pagrindinis vaikų saugumo užtikrinimo uždavinys yra keliamas teisėsaugos institucijoms, kurio įgyvendinimas didžiąja dalimi priklauso nuo tinkamo vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos sudėties požymių suvokimo bei šio nusikaltimo tinkamo ištyrimo.

Darbo objektas yra vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties požymių išskyrimas ir šios nusikalstamos veikos santykio su panašių požymių turinčiomis nusikalstamomis veikomis atskleidimas.

Darbo tikslas yra sistemiškai išanalizuoti vaiko pirkimo arba pardavimo sampratą, detaliai aprašyti vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties objektyviusius ir subjektyviusius požymius bei jų taikymą praktikoje.

Darbo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) Išanalizuoti šio nusikaltimo genezę tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje, taip pat aptarti šiuolaikines tendencijas.
- 2) Išskirti objektyviusius ir subjektyviusius vaiko pirkimo arba pardavimo požymius ir išanalizuoti jų turinį remiantis baudžiamosios teisės doktrina bei teismų praktika.
- 3) Atskleisti vaiko pirkimo arba pardavimo santykį su kai kuriomis panašiomis nusikalstamomis veikomis.

Darbo metodika. Pasirinktą mokslinio tyrimo metodiką nulėmė magistro darbo tyrimo objektas ir tikslas. Šiame magistro darbo tyrime derinami skirtingi metodai, leidžiantys atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę analizuojamos temos problematiką. Šiame darbe į teisę žiūrima kaip į realiai veikiančią, ne tik kaip į tam tikrų normų visumą, todėl bandoma atsiriboti nuo normatyvumo, t. y. vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties požymiai daugiausia analizuojami deskriptyviuoju aspektu, analizuojamas ne vien jį reglamentuojantis teisinis reguliavimas, bet ir tai, kaip jis realiai taikomas Lietuvos teismų praktikoje. Tyrimas atliktas taikant tradicinius teisės moksle naudojamus teorinius kokybinius tyrimo metodus – dokumentų analizę, lyginamąją, teleologinę, lingvistinę ir istorinę analizę.

Darbo originalumas. Pagrindžiant magistro darbo naujumą ir originalumą Lietuvos kontekste, pažymėtina, kad nors prekybos vaikais nusikalstamos veikos sudėties požymiai nėra visiškai nepaliesta sritis Lietuvos baudžiamosios teisės moksle, vis dėlto šiam reiškiniui analizuoti skirtų mokslinių darbų nėra itin daug. Lietuvos autoriai daugiausia dėmesio skiria bendresnio reiškinių – prekybos žmonėmis – požymių analizei, ypač šio

reiškinio kriminologinei problematikai. Šiame magistro darbe sistemiškai analizuojami Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintos vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos sudėties požymiai bei šios nusikaltimo sudėties taikymas teismų praktikoje. Darbo naujumą ir originalumą pagrindžia Lietuvos teismuose nagrinėtų naujausių bylų dėl vaiko pirkimo arba pardavimo analizė.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant magistro darbą daugiausia buvo remtasi Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu (toliau – BK), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis, I. Bankietaitės, B. Čepytės, Ž. Valentukevičiūtės bei S. Venskutės moksliniais magistro darbais, mokymo priemonėmis, kur didžiausias dėmesys buvo skiriamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentarui. Analizuojant vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties požymius, remtasi O. Fedosiuk, V. Piesliako, S. Nikarto, D. Bolzano ir kt. darbais.

1. PREKYBOS ŽMONĖMIS IR PREKYBOS VAIKAIS SAMPRATA

1.1. Prekyba žmonėmis ir prekyba vaikais pagal tarptautinius dokumentus

Prekyba žmonėmis, taip pat ir prekyba vaikais yra itin sunkūs nusikaltimai žmogaus laisvei, kurie dažniausiai organizuotai vykdomi tarptautiniu mastu. Dėl šios priežasties prekybos žmonėmis problemai tarptautiniu lygmeniu nuo pat XX amžiaus pradžios skiriama itin daug dėmesio (Mickevičius, 2005, p. 122). Baudžiamosios teisės požiūriu reikšmingiausi yra tie tarptautiniai dokumentai, kuriuose pateikiami mažiau ar daugiau informatyvūs prekybos žmonėmis apibrėžimai. Tai, kad jau beveik prieš šimtmetį tarptautiniuose dokumentuose buvo bandoma įtvirtinti prekybos žmonėmis apibrėžimus, rodo valstybių pastangas susitarti, kas yra žmogaus išnaudojimas ir kokios yra išnaudojimo sritys; kaip suderinti žmonių išnaudojimo neleistinumą ir faktą, kad išnaudojami žmonės dažnai sutinka būti išnaudojami; kokius veiksmus apima prekybos sąvoka; ar prekyba žmonėmis visada susijusi su žmonių gabenimu iš vienos šalies į kitą, ar sandoriai atliekami vietos nelegalioje rinkoje, priskirtini prie šio nusikaltimo (Fedosiuk, 2005, p. 71-72).

Pirmieji dokumentai, įtvirtinę teisinę prekybos žmonėmis apibrėžimą, buvo 1904 m. ir 1910 m. sudaryti tarptautiniai susitarimai dėl bendradarbiavimo kovojant su prekyba baltosiomis vergėmis (Nikartas, 2009, p. 106). Šiuose dokumentuose „baltoji vergija“ apibrėžta kaip amoraliais tikslais moterų išnaudojimas kitų asmenų aistrai tenkinti, tačiau pabrėžiama, jog suaugusių moterų išnaudojimas siejamas su prievarta, apgaule ir piktnaudžiavimu įgaliojimais jų atžvilgiu. Mergaičių (pagal 1910 m. konvenciją - tai moterys iki 20 metų) išnaudojimas patenka į „baltosios vergijos“ kategoriją net ir be minėtų poveikio priemonių panaudojimo jų atžvilgiu (Fedosiuk, 2005, p. 72). Šioje vietoje galima pastebėti, jog pirmuosiuose dokumentuose, kuriuose bandoma apibrėžti prekybos žmonėmis sąvoką, vaikai – mergaitės yra išskiriamos į atskirą kategoriją.

Kiek vėliau, 1921 m. Tautų Sąjungos Ženevoje organizuotoje tarptautinėje konferencijoje buvo pasiūlyta prekybą baltosiomis vergėmis pervadinti prekyba moterimis ir vaikais. Konferencijoje dalyvavusios valstybės susitarė, kad tikslinga išplėsti neteisėtos prekybos apibrėžtį įtraukiant visų rasių moteris ir vaikus bei pasirašė konvenciją dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais. Pasirašydama šią konvenciją tarptautinė bendruomenė pripažino, jog ir vyriškos lyties vaikai gali būti neteisėtos prekybos aukomis. Nors šiais tarptautiniais dokumentais buvo artėjama link išsamesnės prekybos žmonėmis apibrėžties, vis dėlto 1910 ir 1921 m. konvencijose įtvirtinti apibrėžimai, lyginant juos su šiuolaikine prekybos vaikais sąvoka, labiau akcentuoja

išnaudojimo veiksmus. Juose dar nebuvo išryškintas asmens įgijimo arba perdavimo sandoris, kaip vienas esminių dabar vyraujančios prekybos žmonėmis ir vaikais sąvokų elementas (Venskutė, 2016, p. 11). Atsižvelgiant į tai, kad prekyba žmonėmis yra glaudžiai susijusi su vergija, reikšmingas tarptautinis dokumentas yra 1926 m. Vergijos konvencija, kurios 1 straipsnyje 1 dalyje įtvirtinta vergovės sąvoka: „Vergovė – tai asmens, kurio atžvilgiu įgyvendinami visi arba visi su nuosavybės teise susiję įgaliojimai, statusas arba būklė“. To paties straipsnio 2 dalyje nurodyti ir prekybos vergais požymiai: „Prekyba vergais apima visus veiksmus, susijusius su asmens gaudymu, įsigijimu ar realizavimu, siekiant jį paversti vergu; visus veiksmus, susijusius su vergo įsigijimu, siekiant jį parduoti ar iškeisti; visus perleidimo parduodant arba keičiant vergus veiksmai, įgijimą siekiant vergą parduoti arba iškeisti, ir apskritai kiekvieną prekybos ar gabenimo vergais veiksmą“ (Vergijos konvencija (*Slavery Convention*), 1926). Taigi, šioje konvencijoje jau galima išžvelgti tam tikrus šiuolaikinės prekybos žmonėmis objektyviuosius prekybos: asmens įgijimas, pardavimas. Tačiau iš esmės skiriasi nusikaltimo tikslas: šioje konvencijoje minima žmonių prekyba turint tikslą paversti žmogų vergu, t. y. visiškai ar iš dalies elgtis su juo kaip su daiktu (Bolzanus, 2004, p. 40).

Šiame kontekste paminėtina ir 1956 m. konvencija „Dėl vergovės ir į vergovę panašių institutų bei papročių panaikinimo“, kurioje išplėstas 1926 m. Vergijos konvencijoje pateiktas vergovės apibrėžimas. Jis papildytas sąvokomis „pavergimas už skolas, baudžiavinė padėtis ir santuokinė vergija“. Kartu pagal 1956 m. konvencijos 1 straipsnio (d) punktą draudžiama atiduoti vaiką ar 18 metų neturintį paauglį kitam asmeniui už atlyginimą arba be jo, siekiant išnaudoti tą vaiką ar paauglį arba jo darbą. Šio tarptautinio dokumento 3 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog turi būti baudžiama už vergų pervežimą ar mėginimą juos pervežti transporto priemonėmis iš vienos valstybės į kitą arba dalyvavimą šiuose veiksmuose (Bolzanus, 2004, p. 40). Minėtos 1926 m. ir 1956 m. konvencijos prie prekybos žmonėmis sampratos formavimo prisidėjo tuo požiūriu, kad suformulavo šiuolaikinės vergijos ir prekybos vergais sampratas. Vergija, pagal šias konvencijas, tai - asmens statusas arba padėtis, kai jo atžvilgiu iš dalies ar absoliučiai taikomi įgaliojimai, palyginami su nuosavybės teise. Nekartojant ilgo apibrėžimo, prekybos vergais samprata apima visokį disponavimą vergu (įgijimą, pardavimą, keitimą, gabenimą), taip pat žmogaus pagrobimą, įgijimą ar disponavimą juo turint tikslą įstumti į vergiją. Prie šiuolaikiškos prekybos žmonėmis sampratos formavimo prisidėjo ir konvencijų formuluotės, draudžiančios žmogaus palikimą kreditoriaus kontrolėje kaip skolos grąžinimo garanto (angl. *debt bondage*), situacijas, kai tėvai parduoda ar atiduoda dukrą į santuoką be teisės atsisakyti, kai moteris paveldima po vyro mirties, kai tėvai

parduoda ar atiduoda vaiką kitiems asmenims jo išnaudojimo tikslais (Fedosiuk, 2005, 72-73). Taigi, konvencijoje minimos sritys patenka ir į dabartinę prekybos žmonėmis sampratą, tačiau dabartinis baudžiamasis įstatymas numato daugiau išnaudojimo sričių.

Priverstinis darbas yra viena iš prekybos žmonėmis (įskaitant ir prekybą vaikais) išnaudojimo sričių, todėl neabejotinai reikšminga yra 1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“, kurioje pirmą kartą paminėta priverstinio darbo koncepcija. Šios konvencijos 2 straipsnyje 1 dalyje įtvirtinta: „Šioje Konvencijoje terminas „priverstinis ar privalomasis darbas“ reiškia bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“ (Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija..., 1930). Šiame kontekste reikšminga ir kita 1957 m. Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija „Dėl priverstinio darbo panaikinimo“. Šios konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinta: „Kiekviena Tarptautinės darbo organizacijos narė, kuri ratifikuoja šią Konvenciją, įsipareigoja imtis efektyvių priemonių, kad būtų garantuotas greitas ir visiškas priverstinio ar privalomojo darbo panaikinimas, kaip nurodyta šios Konvencijos 1 straipsnyje.“ (Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija..., 1957). Tuo tarpu priverstinis vaikų darbas ir vaikų įtraukimas į darbą vergiškomis sąlygomis uždraustas tik 1999 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencijoje dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti. Ši konvencija įpareigojo valstybes panaikinti „nepriimtina vaikų darbą“, kuris, pagal šios konvencijos 3 straipsnį, reiškia visas vergijos formas arba į vergiją panašią veiklą, pavyzdžiui, vaikų pardavimą ir prekybą jais, tarnavimą už skolas ir baudžiavą, taip pat priverstinį ar privalomą darbą, įskaitant priverstinį ar privalomą vaikų verbavimą dalyvauti ginkluotuose konfliktuose; vaiko naudojimą, įsigijimą ar siūlymą įsigyti prostitucijos tikslais, pornografinėi produkcijai gaminti ar pornografiniams pasirodymams; vaiko naudojimą, įsigijimą ar siūlymą įsigyti neteisėtai veiklai, ypač narkotikų gamybai ir prekybai jais, kaip apibrėžta atitinkamose tarptautinėse sutartyse bei darbus, kurie dėl savo pobūdžio ar aplinkybių, kuriomis jie atliekami, gali pakenkti vaikų sveikatai, saugumui ar moralei (Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija..., 1999).

Svarbus žingsnis ginant prekybos žmonėmis aukų teises buvo 1995 m. Pekine vykusį Ketvirtoji pasaulinę konferenciją moterų problemų klausimais. Nors šios konferencijos tikslas buvo tęsti tarptautinės bendruomenės pradėtą veiklą lyčių lygybės skatinimo srityje, numatyti tolesnius veiksmus siekiant suteikti daugiau galių moterims ir užtikrinti visateisį jų dalyvavimą visose visuomenės gyvenimo srityse, buvo diskutuojama

ir prekybos žmonėmis problema. Konferencijoje buvo pabrėžiama, kad silpna kova su prekyba moterimis bei vaikais yra rimta tarptautinė problema, kuri kelia nerimą tarptautinei bendruomenei. Šios problemos sprendimo būdai buvo suformuluoti minėtos konferencijos metu priimtoje Veiksmų platformoje, kurioje konstatuota, kad smurtas prieš moteris – tai istoriškai susiklostę nelygūs moterų ir vyrų galių pasiskirstymai, kurie veda į vyrų dominavimą prieš moteris ir lemia moterų diskriminaciją. Valstybės buvo skatinamos imtis priemonių, kurios šalintų veiksnius, kurie sudaro sąlygas prekybai moterimis ir merginomis prostitucijos tikslams bei kitoms komercinės veiklos rūšims, susijusioms su seksu, priverstinėmis santuokomis ir priverstiniu darbu, taip pat tobulinti esamą teisinę bazę, kad būtų labiau užtikrinta moterų ir merginų teisių apsauga bei sugriežtintas sąvadautojų ir kitų teisės pažeidėjų, susijusių su prekyba moterimis, baudimas. Šioje konferencijoje paminėtos tokios išnaudojimo formos kaip priverstinės santuokos, išnaudojimas priverstiniam darbui. Požiūris į prekybos žmonėmis nusikaltimą tapo pažangesnis, suvokiama, jog šis pavojingas reiškinys tebeegzistuoja visuomenėje ir siekiant išardyti prekybos žmonėmis tinklus bei kovojant su juo, būtina tobulinti ne tik įstatyminę bazę, bet būtinas ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas, prevencinių programų kūrimas, prekybos žmonėmis aukų reabilitavimo programų finansavimas, kompleksinė pagalba aukoms. Šios nuostatos paskatino valstybes kurti nacionalinius veiksmų planus (Valentukevičiūtė, 2014, p. 12-13).

XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje tarptautinės bendruomenės dėmesys buvo sutelktas į vieną pažeidžiamiausių prekybos žmonėmis grupių - vaikus. Šiame kontekste svarbūs du tarptautiniai dokumentai - 1989 m. Vaiko teisių konvencija ir 2000 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata: „Šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.“ (Vaiko teisių konvencija, 1989). Šios konvencijos 34 straipsnyje nurodyta: „Valstybės dalyvės įsipareigoja ginti vaiką nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų. Šiam tikslui valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių nacionaliniu, dvišaliu ir daugiašaliu lygiu siekdamos uždrausti: a) lenkti arba prievartauti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje; b) išnaudoti vaikus verčiant juos užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla; c) išnaudoti vaikus pornografijai ir pornografiniams leidiniams.“ Nagrinėtinos temos atveju svarbus ir konvencijos 35 straipsnis, kuriame nurodyta: „Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių

nacionaliniu, dvišaliu ir daugiašaliu lygiu siekdamas užkirsti kelią vaikų grobimui, prekybai arba jų kontrabandai, nesvarbu, kokiems tikslams ir kokia forma.“.

Kaip minėta, svarbus ir kitas tarptautinis dokumentas - Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. Šio protokolo 2 straipsnyje įtvirtintos vaikų pardavimo, prostitucijos ir pornografijos sąvokos: „vaikų pardavimas – tai bet koks veiksmas ar sandoris, kai koks nors asmuo ar grupė asmenų perduoda vaiką kitam asmeniui už piniginį ar kokią kitą atlygį; vaikų prostitucija – tai vaiko panaudojimas seksualinėje veikloje už piniginį ar kokią kitą atlygį; vaikų pornografija – tai bet koks ir bet kokia forma vaiko, dalyvaujančio realioje ar imituojamoje akivaizdžiai seksualinėje veikloje, vaizdavimas arba vaiko lyties organų vaizdavimas pirmiausia seksualiniais tikslais. (Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas..., 2000). Šio fakultatyvinio protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta pareiga valstybėms kriminalizuoti šias veikas: 1) vaiko pardavimą, kuris apima tokias veikas kaip vaiko siūlymas, pristatymas ar priėmimas bet kokiomis priemonėmis su tikslu vaiką seksualiai išnaudoti, siekiant pelno perduoti vaiko organus, įdarbinti vaiką prievartiniame darbe; 2) sutikimo įvaikinti išgavimą nederamu būdu, pažeidžiant įvaikinimo procedūras reglamentuojančius teisės aktus; 3) vaiko siūlymą, gavimą, parūpinimą ar jo pateikimą vaikų prostitucijai. Tiek Vaiko teisių konvencija, tiek Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas neabejotinai padarė svarbią įtaką prekybos vaikais reguliavimui nacionalinėje teisėje, nes ne tik buvo apibrėžta vaikų pardavimo sąvoka, bet ir nustatyta, kad vaikais laikomi asmenys iki 18 metų amžiaus.

Nurodant svarbiausius Europos Sąjungos dokumentus, priimtus prekybos žmonėmis srityje, visų pirma reikėtų paminėti 1995 m. liepos 26 d. priimtos Europolo konvencijos priedą. Šiame Europolo konvencijos priede buvo pateikta prekybos žmonėmis sąvoka: „prekyba žmonėmis“ – tai asmens privertimas, naudojant smurtą ar grasinimus arba piktnaudžiaujant galia ar intrigomis, faktiškai ir neteisėtai paklusti kitiems asmenims siekiant išnaudoti jį prostitucijai, seksualiniam nepilnamečių išnaudojimui ir prievartavimui ar prekybai paliktais vaikais“ (Europolo konvencija, 1995). Europos Parlamentas 1996 m. sausio 18 d. rezoliucijoje Nr. A4-0326/1995 prekybą žmonėmis apibrėžė taip: tai yra „kiekvieno asmens neteisėtas veikimas, tiesiogiai ar netiesiogiai išnaudojimo tikslais skatinantis trečiosios šalies pilietį atvažiuoti arba apsigyventi kitoje šalyje, panaudojant apgaulę arba bet kurią prievartos formą arba pasinaudojant to asmens pažeidžiamumu ar administraciniu statusu“. O. Fedosiuko manymu, šiame apibrėžime išnaudojimo sritys nėra detalizuojamos, tai rodo platesnį požiūrį į prekybą žmonėmis. Vis

dėlto, 1997 m. Europos Sąjungos Taryba priėmė dokumentą, vadinamą Bendrąja akcija (*Joint Action*) prieš prekybą žmonėmis ir vaikų seksualinį išnaudojimą, kuriuo susiaurino prekybos žmonėmis turinį vien seksualinio išnaudojimo sritimi. Pagal Bendrąją akciją, prekyba žmonėmis - tai kiekvieną veika, kuri palengvina asmens atvykimą į Europos Sąjungos šalį, tranzitą per ją, apsigyvenimą joje ar išvykimą iš jos seksualinio išnaudojimo arba pardavimo seksualiniam išnaudojimui tikslais. Kai kalbama apie suaugusio asmens išnaudojimą, būtinu prekybos žmonėmis požymiu nurodomas tam tikras poveikis jam: fizinė ir psichinė prievarta, apgaulė, piktnaudžiavimas įgaliojimais ar kitas spaudimas, dėl kurio auka neturi realaus ar jai priimtino pasirinkimo, o tik pasiduoti tam spaudimui ar piktnaudžiavimui. Prekyba vaikais seksualinio išnaudojimo tikslais ir jų seksualinis išnaudojimas pripažįstami prekyba žmonėmis net ir nesant minėtų poveikio priemonių (Bankietaitė, 2015, p. 17-18).

Taigi, galima daryti išvadą, kad vieningo prekybos žmonėmis apibrėžimo tarptautiniuose dokumentuose nebuvo – vienuose dokumentuose prekyba žmonėmis sieta tik su aukų gabenimu iš vienos šalies į kitą jų išnaudojimo tikslais, kiti dokumentai tokio požymio nenurodydavo. Vienuose apibrėžimuose išnaudojimo sritys buvo ribojamos prostitucija ir kitu seksualiniu išnaudojimu, kituose buvo įtvirtintas platesnis požiūris, apimantis ir priverstinį darbą, ir kitas išnaudojimo sritis. Kita vertus, visi apibrėžimai vienaip ar kitaip įtvirtindavo nuostatą, kad šis nusikaltimas nebūtinai yra susijęs su atvira prievarta, ir kad auka gali būti įtraukta į išnaudojimą apgaule, spaudimu, intrigomis, pasinaudojant sunkia jos padėtimi ir kt., o vaikų atžvilgiu šis poveikis yra ar jo nėra apskritai neturi juridinės reikšmės (Fedosiuk, 2005, p. 74).

Vienas svarbiausių kovos su prekyba žmonėmis tarptautinių dokumentų yra 2000 m. lapkričio 15 d. Palerme priimta Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija prieš tarptautinį nusikalstamumą bei ją papildantis protokolas „dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“. Šis dokumentas dar vadinamas Palermo protokolu. Lietuvos Respublikos Seimas šį protokolą ratifikavo 2003 m. balandžio 22 d. Šio protokolo 3 straipsnyje įtvirtintas prekybos žmonėmis apibrėžimas: „prekyba žmonėmis“ – žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą

ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą. Pagal Palermo protokolą, vaiko verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas, siekiant jį išnaudoti, yra laikoma „prekyba žmonėmis“, net jei tai neapima minėtų būdų (Protokolas dėl prekybos žmonėmis..., 2000). Taigi, toks prekybos žmonėmis apibrėžimas laikytinas išsamiau ir moderniau, nes prekybos žmonėmis sudėtis atskleidžiama per tris pagrindinius elementus: nusikalstamus veiksmus (asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas), priemonės (gąsdinimas, jėgos ar kitų prievartos priemonių panaudojimas, grobimas, apgaulė, sukčiavimas ir formos, piktnaudžiavimas padėtimi ar pasinaudojimas kito pažeidžiamumu, pinigų ar kitokios naudos davimas ir gavimas) bei tikslą (kontroliuojamo asmens išnaudojimas) (Karalius, 2020, p. 21). Pažymėtina ir tai, kad Palermo protokolo 3 straipsnyje pateiktas prekybos žmonėmis apibrėžimas yra akceptuotas ir Europos Sąjungoje 2002 m. liepos 19 d. priėmus Europos Sąjungos Tarybos sprendimą dėl kovos su prekyba žmonėmis (O. Fedosiuk). Jame papildomai minimi tik keitimasis to asmens valdymu (kontrolė) arba valdymo (kontrolės) perleidimas. Pamatiniame sprendime pabrėžiama, kad jei straipsnyje, apibrėžiančiame prekybą žmonėmis, minimas elgesys yra susijęs su vaiku, ši veika turėtų būti baudžiama kaip prekyba žmonėmis, net ir nesant valios palenkimo metodų (Venskutė, 2016, p. 27).

Palermo protokole ir Europos Sąjungos Tarybos sprendime dėl kovos su prekyba žmonėmis pateikta universali prekybos žmonėmis sąvoka, į kurią patenka tiek seksualinis išnaudojimas, per kurį šis kriminalinis reiškinys aktyviausiai pasireiškė, tiek ir kitas jau žinomas ir galbūt atsirasiančias sritis (O. Fedosiuk). Be to, apibrėžime nebeminimas valstybės sienų kirtimas kaip būtinas prekybos žmonėmis požymis, įtvirtinta nuostata, neleidžianti sureikšminti aukos sutikimo būti išnaudojamai. Kita vertus, apibrėžime reikalaujama tam tikro piktavališko poveikio aukai (nuo prievartos iki papirkimo), kuris turėtų tapti prekybos žmonėmis atribojimo nuo panašių veikų kriterijumi. Pati definicija pasižymi nuoseklia logika, to negalima pasakyti apie dažną anksčiau pateiktą apibrėžimą. Šalys, pasirašiusios šį protokolą, tarp jų ir Lietuvos Respublika, įsipareigojo kriminalizuoti prekybą žmonėmis visa apimtimi ir vykdyti griežtą baudžiamąją politiką kovojant su šiuo kriminaliniu reiškiniu (Bankietaitė, 2015, p. 19).

Greta Palermo protokolo ir Europos Sąjungos Tarybos pamatinio sprendimo dėl kovos su prekyba žmonėmis, reiktų paminėti 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos pakeitė Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR (toliau – Direktyva 2011/36/ES). Ši direktyva yra naujausias supranacionalinis teisės aktas, nustatantis

būtiniausias taisyklės dėl nusikalstamų veikų ir bausmių, susijusių su prekyba žmonėmis visoje Europos Sąjungoje. Šiame dokumente prekybos žmonėmis formų spektras buvo papildytas tokiomis naujomis išnaudojimo formomis kaip priverstinis elgetavimas, išnaudojimas nusikalstamoms veikoms daryti (kišenvagiavimas, vagiliavimas iš parduotuvių, prekyba narkotikais ar kt.), neteisėtas įsivaikinimas ir priverstinė santuoka (Karalius, 2020, p. 23-24). Direktyva taip pat numato priemones, kuriomis siekiama veiksmingiau užkirsti kelią šiam reiškiniui ir sustiprinti nukentėjusiųjų apsaugą. Direktyvos preambulės 8 punkte įtvirtinta nuostata: „Vaikai yra labiau pažeidžiami nei suaugę, todėl jiems kyla didesnis pavojus tapti prekybos žmonėmis aukomis. Taikant šią direktyvą visų pirma turi būti kuo labiau atsižvelgiama į vaiko interesus pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją ir 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją“ (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva..., 2011). Pozityviai vertintina direktyvos 2 straipsnyje išskiriama asmens pažeidžiamumo sąvoka. Pažeidžiamumas apibrėžiamas kaip „padėtis, kai atitinkamas asmuo neturi tikro arba priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti prievartai.“ Asmens pažeidžiamumas apima ne tik socio-ekonominę jo padėtį, bet ir psichologinę bei fizinę jo būseną, galiausiai – įvairias vaikystės patirtis, tokias kaip fizinė ar seksualinė prievarta, smurtas šeimoje ir kt. (Karalius, 2020, p. 24). Analizuojant šios direktyvos tekstą matyti, kad vaikams kaip pačioms pažeidžiamiausioms prekybos žmonėmis aukoms yra skiriamas ypatingas dėmesys. Direktyvos 2 straipsnio 5 dalyje pabrėžiama, kad „Jeigu 1 dalyje nurodytas elgesys yra susijęs su vaiku, už jį baudžiama kaip už prekybą žmonėmis, net jeigu nepanaudotas nė vienas iš 1 dalyje nurodytų būdų“. Taigi, net ir nenustačius valios palenkimo metodų, nurodytų šio straipsnio 1 dalyje, t. y. grasinimo arba jėgos ar kitokios prievartos panaudojimo, pagrobimo, sukčiavimo ar apgaulės, piktnaudžiavimo padėtimi ar pasinaudojimo asmens pažeidžiamumu, kurių reikalaujama prekybos žmonėmis atveju, nustatčius, kad auka yra vaikas, tokia veika turi būti baudžiama kaip prekyba žmonėmis.

Tarptautinę teisinę prekybos vaikais apibrėžimą pateikia Konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (toliau - Fakultatyvinis protokolas) 2 straipsnio a punktas: „vaikų pardavimas – tai bet koks veiksmas ar sandoris, kai koks nors asmuo ar grupė asmenų perduoda vaiką kitam asmeniui už piniginių ar kokią kitokią atlygį“. Lyginant su Palermo protokolo ir Pamatinio sprendimo apibrėžimais, Fakultatyviniame protokole nėra numatytos verbavimo veiklos, taigi objektyviųjų požymių prasme apibrėžimas yra siauresnis. Tačiau Fakultatyviniame protokole numatyta prekybos vaikais neteisėto įvaikinimo tikslu forma, kuri nuo kitų

formų skiriasi tuo, jog nėra išnaudojimo tikslo, o draudžiamas pats nelegalus sandoris (Venskutė, 2016, p. 28).

Apibendrinant aptartus tarptautinius dokumentus, darytina išvada, jog tiek prekybos žmonėmis, tiek prekybos vaikais kaip šio reiškinių dalies, sąvokos buvo plečiamos ir tikslinamos pamažu. Tarptautinėse sutartyse jau daugiau nei prieš šimtmetį buvo bandoma suformuluoti prekybos žmonėmis (įskaitant ir prekybos vaikais) sampratą, ieškota naujų šio reiškinių pasireiškimo formų, siekiant kuo tiksliau ir išsamiau apibrėžti prekybos žmonėmis definiciją. Vis tik, tiksliausiai prekybos žmonėmis reiškinių apibrėžimas suformuluotas 2000 m. Jungtinių Tautų protokole „dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinimą ja“. Šiame tarptautiniame dokumente prekyba žmonėmis apibūdinta kaip asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas naudojant gąsdinimus, jėgą ar kitas prievartos formas, apgaulę, sukčiavimą, piktnaudžiavimą valdžia ar pasinaudojant kito asmens pažeidžiamumu, arba duodant ar gaunant mokestį ar kitokią naudą siekiant gauti sutikimą asmens, kuris turi įtakos kitam asmeniui, siekdamas jį išnaudoti. Sąvoka išnaudojimas apima prostituciją ar kitoki seksualinį išnaudojimą, prievartinį darbą ar paslaugas, vergiją ar į vergiją panašią veiklą arba organų pašalinimą. Prekyba vaikais išsamiausiai apibrėžta 2000 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyviniame protokole dėl Vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos, kur vaikų pardavimas suprantamas kaip bet koks veiksmas ar sandoris, kai koks nors asmuo ar grupė asmenų perduoda vaiką kitam asmeniui už piniginių ar koki kitą atlygį. Alternatyvios nusikaltimą sudarančios veikos – siūlymas, pristatymas ar priėmimas, turint tikslą, kad vaikas būtų išnaudojamas įvairiose srityse: seksualinių paslaugų teikimo sferoje, panaudojant jo organus, priverstiniam darbui. Taigi, prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais apibrėžimai pagal tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktus neabejotinai padarė įtaką šių veikų įtvirtinimui baudžiamajame įstatyme, kadangi daugelis šias veikas apibūdinančių požymių buvo perimta nacionalinėje teisėje perkeltant juos į BK.

1.2. Prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo kriminalizavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse

Išanalizavus prekybos žmonėmis bei prekybos vaikais genezę tarptautiniu lygmeniu, reikšminga paanalizuoti šio reiškinių atsiradimą bei raidą nacionaliniuose įstatymuose.

Visų pirma, prekybos žmonėmis (taip pat ir prekybos vaikais) uždraudimo baudžiamajame kodekse pagrindai glūdi aukščiausios teisinės galios dokumente (Valentukevičiūtė, 2014, p. 22). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtinta, jog žmogaus asmuo neliečiamas, o žmogaus orumas yra ginamas įstatymo (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Konstitucijoje taip pat skiriamas išskirtinis dėmesys vaiko apsaugai – Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad valstybė saugo ir globoja vaikystę, o 39 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad nepilnamečius vaikus gina įstatymas.

Pirmą kartą Lietuvoje prekyba žmonėmis ir prekyba vaikais kriminalizuota 1998 m. liepos 2 d. įstatymu papildžius tuo metu galiojusį 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksą (toliau – LTSR BK) 131³ straipsniu „Prekyba žmonėmis“, kuriame įtvirtinta: „asmens pardavimas ar kitoks perleidimas arba asmens įgijimas turint tikslą jį seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija arba gauti materialinę ar kitokią asmeninę naudą, taip pat asmens gabenimas prostitucijai į Lietuvą arba už Lietuvos ribų baudžiamas laisvės atėmimu nuo ketverių iki aštuonerių metų. Ta pati veika, padaryta pakartotinai arba nepilnamečio atžvilgiu, arba grupės iš anksto susitarusių asmenų, arba itin pavojingo recidyvisto, baudžiama laisvės atėmimu nuo šešerių iki dvylikos metų“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso..., 1998). Nors ir pagirtinas įstatymų leidėjo žingsnis kriminalizuoti prekybą žmonėmis ir prekybą vaikais bei įgyvendinti tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintus reikalavimus, vis tik, prekyba žmonėmis tuo metu suprasta per siaurai, kadangi ši nusikalstama veika sieta išskirtinai tik su asmens seksualiniu išnaudojimu.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam baudžiamajam kodeksui, prekyba žmonėmis buvo įtvirtinta 147 straipsnyje „Prekyba žmonėmis“, o šio straipsnio dispozicija atrodė taip: „Tas, kas turėdamas tikslą gauti turtinės ar kitokios asmeninės naudos pardavė, pirkė ar kitaip perleido arba įgijo asmenį, <...>“. Palyginus prekybos žmonėmis įtvirtinimą LTSR BK ir naujajame baudžiamajame kodekse, matyti, kad atsisakyta tikslo asmenį jį seksualiai išnaudoti ar priversti užsiimti prostitucija, taip pat atsisakyta ir kito požymio - asmens gabenimo prostitucijai į Lietuvą arba už Lietuvos

ribų. Pažymėtina, jog asmens gabenimas prostitucijai kriminalizuotas 307 straipsnyje nustatčius baudžiamąją atsakomybę už pelnymąsi iš kito žmogaus prostitucijos. Kalbant apie tarptautinius įsipareigojimus, tokia traktuotė ne visai atitiko Palermo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos prekybos žmonėmis definicijos, nes joje prekyba žmonėmis taip pat laikoma ir žmonių verbavimas, pervežimas bei slėpimas (Valentukevičiūtė, 2014, p. 24).

Taip pat naujajame baudžiamajame kodekse vaiko pirkimas arba pardavimas buvo atskirtas nuo prekybos žmonėmis ir įtvirtintas 157 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalies dispozicijoje įtvirtinta pagrindinė vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis: „Tas, kas pardavė, pirkė ar kitaip perleido arba įgijo mažametį vaiką, <...>“. 2 dalyje numatytas kvalifikuojantis požymis, kuris suprantamas kaip kelių mažamečių pirkimas arba pardavimas: „Tas, kas vertėsi prekyba mažamečiais vaikais, <...>“. Vis tik, atsižvelgiant į tai, kad LTSR BK vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstama veika buvo siejama su nepilnametyste, nesuprantamas įstatymų leidėjo žingsnis vaikais BK 157 straipsnio prasme laikyti tik mažamečius asmenis, t. y. iki 14 m., o vyresniems nepilnamečiams taikyti bendrąją BK 147 straipsnyje numatytą prekybos žmonėmis sudėtį.

Naujai priimto BK teisinis reguliavimas prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais srityje neatitiko prekybos žmonėmis sampratos pagal tarptautinius dokumentus, todėl turėjo būti pakeistas. Siekiant suderinti BK su Palermo protokole bei Tarybos pagrindų sprendime 2002/269/TVR įtvirtinta prekybos žmonėmis samprata, 2005 m. birželio 23 d. BK 147 ir 157 straipsniai buvo pakeisti bei papildyti. BK 147 straipsnio 1 dalyje numatyta pagrindinė prekybos žmonėmis sudėtis, kurią sudarė šios alternatyvios veikos: asmens pardavimas, kitoks perleidimas ar įgijimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso..., 2005). Taigi, lyginant su ankstesne BK redakcija, įtvirtinti nauji verbavimo, gabenimo ir laikymo nelaisvėje alternatyvieji veiksmai. Be to, ši norma buvo papildyta alternatyviais veikos padarymo būdais, t. y. fizinio smurtu panaudojimu, grasinimais, kitokiu galimybės priešintis atėmimu, pasinaudojimu nukentėjusiojo asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, apgaulės panaudojimu, pinigų sumokėjimu ar kitokios turinės naudos suteikimu asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį. Šiais pakeitimais buvo praplėstas iki tol BK 147 straipsnyje buvęs įtvirtintas išnaudojimo tikslų sąrašas, apsiribojęs tik turtinės ar kitokios asmeninės naudos siekimu – naujai numatyti šie tikslai: nukentėjusiojo asmens įtraukimas į prostituciją, pelnymasis iš šio asmens prostitucijos bei išnaudojimas pornografijai ar priverstiniam darbui. Įgyvendinant Pamatinio sprendimo 2002/269/TVR 4 straipsnio

nuostatas, numatyta baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims tiek už prekybą žmonėmis, tiek už prekybą vaikais.

2005 m. gana kardinaliai buvo pakeista vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis. Visų pirma, po šių pakeitimų nukentėjusysis pagal BK 157 straipsnį - nebe mažametis, o vaikas, todėl šį straipsnį pradėta taikyti ir 14-18 metų asmenims. BK 157 straipsnio 1 dalis papildyta naujais alternatyviais veiksmais: siūlymu pirkti ar kitaip įgyti vaiką, verbavimas, gabenimas ir laikymas nelaisvėje. Taip pat šis straipsnis buvo papildytas subjektyviaisiais vaiko pirkimo arba pardavimo požymiais – žinojimu arba siekimu, kad vaikas būtų įtrauktas į prostituciją ar būtų pelnomasi iš jo prostitucijos arba jis būtų išnaudojamas pornografijai ar priverstiniam darbui. Pažymėtina, jog buvo pakeisti ir kvalifikuojantys prekybą vaikais požymiai. Ankstesnėje BK redakcijoje buvo numatytas tik vienas kvalifikuojantis šią veiką požymis - vertimasis prekyba mažamečiais. Šis požymis buvo panaikintas ir įtvirtinti nauji kvalifikuojantys požymiai: 1) BK 157 straipsnio 1 dalyje numatytos veikos padarymas dviem ar daugiau vaikų; 2) BK 157 straipsnio 1 dalyje numatytos veikos padarymas mažamečiui; 3) dalyvavimas organizuotoje grupėje; 4) siekis įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį arba ląstelių.

Nors 2005 m. ir buvo atlikti minėti pakeitimai, prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtys pilnai nebuvo suderintos su Pamatinio sprendimo ir Jungtinių Tautų Palermo protokolo nuostatomis. Palermo protokolo 3 straipsnyje nurodyta, kad prekyboje žmonėmis išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą, tačiau įstatymų leidėjas pasirinko šiuos tikslus BK 147 straipsnyje susiaurinti įtvirtinant tik įtraukimą į prostituciją, pelnymąsi iš pornografijos, išnaudojamą pornografijai ar priverstiniam darbui. Toks įstatymo leidėjo sprendimas kritikuotinas, kadangi normoje įtvirtinus tokį baigtinį išnaudojimo sričių sąrašą, už baudžiamosios atsakomybės ribų liktų tokie atvejai, kaip moterų pardavimas vergiškomis santuokoms, iš kurių neįmanoma išrūkti, pardavimas priverstinei surogacijai, žmonių išnaudojimas vergijai, vagiliavimams, elgetavimui, vyrų išnaudojimas karinei tarnybai (Valentukevičiūtė, 2014, p. 25-26). Kritikuotina ir tai, jog BK 147 straipsnyje nebuvo įtvirtinta, jog asmens sutikimas būti išnaudotam neturi juridinės reikšmės, jei prieš jį buvo panaudotas bent vienas iš nurodytų poveikio būdų, o BK 157 straipsnio atveju neįtvirtinta, jog visais atvejais neatsižvelgiama į vaiko sutikimą būti išnaudotam.

Atsižvelgiant į minėtus trūkumus ir į įsipareigojimus, kylančius iš tarptautinių dokumentų, 2012 m. birželio 30 d. įstatymu straipsniai, kuriuose įtvirtintos prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos, buvo dar kartą pakeisti. Visų pirma, nuosekliai analizuojant pakeitimus, matyti, kad į normą buvo įtraukta formuluoatė „priimdamas ar sumokėdamas pinigus, arba gaudamas ar suteikdamas kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį“. Iš esmės tokia korekcija palengvina asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis, nes nurodytas poveikio būdas apima tiek turtinę, tiek bet kokią kitą naudą (Valentukevičiūtė, 2014, p. 29).

Taip pat galima pastebėti, kad 2012 m. pakeitimais tiek BK 147 straipsnio, tiek BK 157 nusikalstamos veikos papildytos naujais kvalifikuojančiais požymiais – pavojaus sukėlimu nukentėjusio asmens gyvybei ir prekybos žmonėmis ar vaiko pirkimo arba pardavimo veiksmų atlikimas būnant valstybės tarnautoju ar viešojo administravimo funkcijas atliekančiu asmeniu ir vykdant įgaliojimus.

Pavojaus nukentėjusiojo gyvybei sukėlimas kaip kvalifikuojantis požymis buvo įtvirtintas Direktyvoje 2011/36/ES, o būtent, šios direktyvos 4 straipsnio 2 dalies c punkte įtvirtinta nuostata: „Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad už 2 straipsnyje nurodytą nusikalstamą veiką būtų baudžiama maksimaliomis ne trumpesnėmis kaip dešimt metų laisvės atėmimo bausmėmis, jeigu ta nusikalstama veika tyčia arba dėl didelio neatsargumo buvo sukeltas pavojus aukos gyvybei“.

Griežtesnė atsakomybė valstybės tarnautojams ir viešojo administravimo funkcijas atliekantiems asmenims buvo nustatyta taip pat įgyvendinant minėtos direktyvos nuostatas. Visgi, kai buvo svarstoma dėl minėtų BK 157 straipsnio 2 dalies pakeitimų, iškilo abejonių dėl to, ar tikslinga numatyti griežtesnę atsakomybę už prekybą žmonėmis ir prekybą vaikais valstybės tarnautojui ar viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui ir ar vien tai, kad asmuo eina tam tikras pareigas ar vykdo tam tikrus įgaliojimus, gali lemti didesnę asmenybės pavojingumą ar stipresnę motyvaciją padaryti nusikalstamą veiką palyginus su asmens, kuris užima kitokias pareigas, padaryta nusikalstama veika. Be to, buvo teigiama, kad nebūtina atlikti BK 157 straipsnio pakeitimus, nes BK suteikia galimybę taikyti sunkesnę atsakomybę valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už padarytą veiką, kvalifikuojant nusikalstamą veiką papildomai pagal BK XXXIII skyriaus straipsnius. Visgi, tokiai kritikai buvo nepritarta nurodant, kad papildomas nusikaltimo kvalifikavimas pagal kitą BK straipsnį ne visuomet galimas, nes reikia papildomai įrodyti didelės žalos atsiradimą; be to, tai nebūtų tikslus

direktyvos nuostatos įgyvendinimas (BK XXXIII skyrius tokių atvejų nenumato). Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas savo išvadose pažymėjo, kad Lietuvos delegacija derybų dėl šios direktyvos projekto metu siūlė šio požymio nepripažinti atsakomybę sunkinančia aplinkybe, tačiau šio siūlymo nepalaikė Europos Parlamentas ir dauguma valstybių narių, tad siekiant kompromiso šiai nuostatai vėliau buvo pritarta (Lietuvos Respublikos Seimo teisės..., 2012).

Taip pat įgyvendinant Direktyvą 2011/36/ES 2012 m. BK 147 ir 157 straipsniuose buvo įtvirtinta taip vadinama aukos nebaudimo taisyklė, numatanti galimybę nukentėjusiajam nuo prekybos žmonėmis būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti dėl to, kad jis tapo prekybos žmonėmis auka.

Paskutinį kartą BK 147 ir 157 straipsniai buvo keičiami 2016 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 ir 157 straipsnių pakeitimo įstatymu Nr. XII-2340 (įsigaliojo nuo 2016 m. gegužės 25 d.). Nors objektyvieji prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo veikų požymiai nepasikeitė, šiuo įstatymu minėtuose straipsniuose buvo įtvirtintas dar vienas išnaudojimo tikslas - „priverstinei, fiktyviai santuokai“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso..., 2016). Tiesa, svarstant tokį baudžiamojo įstatymo pakeitimą papildant nauju išnaudojimo tikslu, buvo kilusios diskusijos dėl tikslingumo papildyti šių nusikaltimų sudėtis priverstinės, fiktyvios santuokos tikslu. Kai kurie svarstymuose dėl įstatymo projekto dalyvavę asmenys siūlė nekeisti BK 147 ir 157 straipsnių, o kaip vieną argumentų nurodė, kad šią priverstinės, fiktyvios santuokos išnaudojimo būdas patenka į bendresnį – išnaudojimą vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis arba į išnaudojimo kitais tikslais terminą. Nurodyta, jog siūlymas vis detaliau reglamentuoti prekybos žmonėmis atvejus, plečiant subjektyviąją nusikalstamų veikų sudėtį, vertintinas kaip pernelyg detalus, perteklinis pavojingų veiksmų kriminalizavimas. Vis tik, teisės ir teisėtvarkos komitetas pritarė priverstinės, fiktyvios santuokos požymio įtvirtinimui bei nurodė, kad tokie pakeitimai reikalingi dėl to, kad praktikoje kyla įrodinėjimo problemų, o dalis prekybos žmonėmis veikų detalizuotos BK 147, 157 straipsniuose (Lietuvos Respublikos Seimo teisės..., 2016).

Taigi, išanalizavus prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais nacionalinio teisinio reguliavimo genezę, darytina išvada, jog dabartinis BK 147 ir 157 straipsniuose įtvirtintų nusikalstamų veikų įtvirtinimas yra suderintas su svarbiausiais tarptautiniais dokumentais, o anksčiau egzistavę trūkumai yra ištaisyti.

1.3. Šiuolaikinės prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais tendencijos

Prekybos žmonėmis reiškiniui būdingos tam tikros pasikartojančios tendencijos, naujos problemos ir besiformuojančios tendencijos. Visų pirma, pasauliniu mastu pastebima tendencija, jog kiekvienais metais nustatoma vis daugiau prekybos žmonėmis aukų. Remiantis viešai prieinamais statistiniais duomenimis, 2008–2019 metais nustatytų prekybos žmonėmis aukų skaičius visame pasaulyje išaugo daugiau nei tris kartus – nuo 30 961 iki 105 787 (Human trafficking – Statistics and Facts, 2021). Europos Sąjungoje bendras 2017 ir 2018 metais registruotų nukentėjusiųjų skaičius – 14 145. Remiantis ankstesnėmis ataskaitomis, 2015 ir 2016 metais registruoti 13 461 nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis 27 Europos Sąjungos valstybėse (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui..., 2020). Taigi, matoma registruotų prekybos žmonėmis atvejų skaičiaus didėjimo tendencija. Vis dėlto, tikėtina, kad tikrasis nukentėjusiųjų skaičius yra gerokai didesnis negu pranešama, nes daugelis nukentėjusiųjų nenustatomi.

Nevyriausybinių organizacijų skaičiuoja, kad kasmet pagalbą suteikia bent keliems šimtams asmenų, galėjusių tapti prekybos žmonėmis aukomis. Remiantis prieinama nevyriausybinių organizacijų statistika, 2018 m. Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (KOPŽI) nurodė, jog pagalbą suteikė 190 prekybos žmonėmis aukų, Vilniaus Arkivyskupijos Caritas – 100, Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras – 16, Vyrų krizių centras – 29 (Karalius, 2021, p. 13). Vis tik, palyginti su dideliu nukentėjusiųjų skaičiumi, baudžiamojo persekiojimo atvejų ir nusikaltėlių atžvilgiu priimtų apkaltinamųjų nuosprendžių skaičius tebėra mažas. Ne išimtis ir Lietuva. Pastaraisiais metais Lietuvoje pastebima atliekamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis mažėjimo tendencija. Pavyzdžiui, pagal BK 147 straipsnį, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis, 2014 m. buvo pradėti 21 ikiteisminiai tyrimai; 2015 m. – 20; 2016 m. – 21; 2017 m. – 22; o 2018 m. – 11. Pagal BK 157 straipsnį, įtvirtinantį vaiko pirkimo arba pardavimo veiką, 2014 m. pradėti 4 ikiteisminiai tyrimai; 2015 m. – 8; 2016 m. – 10; 2017 m. – 11; o štai 2018 m. – tik 2. Taigi, pastebima tendencija, jog 2018 metų atliekamų ir pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis ir dėl vaiko pirkimo arba pardavimo pradėjo ženkliai mažėti. Didžiausius 2016-2017 registruotų ikiteisminių tyrimų skaičius bandoma paaiškinti tuo, kad tuo metu buvo priimtas naujas teisinis reguliavimas ir pasiekta šalies pažanga prekybos žmonėmis srityje, pvz.: patvirtintos Aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijos, sustiprintas kovos su prekyba žmonėmis koordinavimas valstybiniu lygmeniu, pradėtos įgyvendinti Kovos su prekyba žmonėmis

2017–2019 metų veikslių plano priemonės, tarp jų ir specialistų, dirbančių prekybos žmonėmis srityje, kvalifikacijos kėlimas. Tačiau pažymėtina, jog tikrasis nukentėjusių asmenų nuo prekybos žmonėmis skaičius yra daug didesnis (Lietuvos vidaus reikalų ministerijos..., 2021, p. 5). Pavyzdžiui, 2018 m. modernios vergovės indekso duomenys rodo, kad Lietuvoje modernioje vergovėje iš viso atsidūrę 17 tūkst. žmonių, o tai yra didžiausias skaičius tarp Baltijos valstybių (Latvijoje – 8 tūkst., Estijoje – 5 tūkst.) (Karalius, 2021, p. 14). Tai tik patvirtina, kad prekybai žmonėmis yra būdingas aukštas latentškumo lygis, o pateikiami statistiniai duomenys yra tik „ledkalnio viršūnė“, neatspindinti realios prekybos žmonėmis situacijos.

Aiškinantis prekybos žmonėmis problemą, matyti tam tikros aiškios nesikeičiančios tendencijos, susijusios su nukentėjusių ir prekiautojų žmonėmis lytimi. Jau prieš daugiau nei 15 metų pastebėta, kad į prekybos žmonėmis pinkles labai dažnai papuola moterys, o prekeivių žmonėmis dauguma – vyrai, nors pasitaiko ir moterų. Pavyzdžiui, per 1999–2004 (I ketvirtį) metus Lietuvoje buvo iškeltos 95 bylos dėl prekybos žmonėmis, kur dauguma nukentėjusių yra moterys (53 moterys, iš kurių 80 proc. nukentėjusių yra iki 25 metų), dauguma kaltinamųjų ir nuteistųjų – vyrai. Tarp išvežtų ir išnaudotų užsienyje aukų taip pat daugiausia yra moterys. Iš keleto Lietuvoje veikiančių organizacijų, padedančių prekybos žmonėmis aukoms, praktikos taip pat galima spręsti, kad absoliuti dauguma nukentėjusių, besikreipusių ar nukreiptų į šias organizacijas, yra moterys. Vyrai pagalbos sau ieško tik išimtiniais atvejais. Dažniau jie kreipiasi pagalbos dėl jiems artimų ar pažįstamų nukentėjusių moterų (Karmaza, 2005, p. 45). Remiantis 2020 m. duomenimis, nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis daugumą taip pat sudaro moterys - 2020 metais ikiteisminiuose tyrimuose nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis pagal BK 147 ir 147¹ straipsnius pripažinti 24 asmenys, iš kurių 16 buvo moterys, 7 vyrai ir 1 vaikas (berniukas) (Lietuvos vidaus reikalų ministerijos..., 2021, p. 7). Tuo tarpu Lietuvos pirmosios instancijos teismuose buvo išnagrinėtos 5 baudžiamosios bylos pagal BK 147 ir 147¹ straipsnius ir nuteista 17 asmenų – visi nuteistieji buvo vyrai. Taigi, galima teigti, jog prekybai žmonėmis būdinga pasikartojanti tendencija, jog nustatytų prekybos žmonėmis aukų daugumą sudaro moterys, o prekeiviai žmonėmis dažniausia yra vyrai.

Remiantis statistiniais duomenimis, vaikai sudaro beveik ketvirtadalį visų aukų Europos Sąjungoje. O visame pasaulyje vaikai sudaro maždaug trečdalį visų nustatytų aukų (*United Nations Office on Drugs...*, 2021). Prekyba vaikais yra viena labiausiai didėjančių prekybos žmonėmis tendencijų Europos Sąjungoje. 2013–2014 m. statistiniai

duomenys rodo, kad iš 15 846 užregistruotų prekybos žmonėmis aukų Europos Sąjungoje, bent 2 375 buvo vaikai. Europolo duomenimis (2015-2017 m.) Europos Sąjungoje buvo atliekami 34 ikiteisminiai tyrimai, kuriuose nukentėjusiais buvo išskirtinai nepilnamečiai asmenys (identifikuoti 75 nukentėjusieji). Vaikai yra viena pažeidžiamiausių grupių, į kurias kėsinaisi prekytojai žmonėmis. Organizuotos nusikalstamos grupės prekybai žmonėmis renkasi vaikus, nes juos lengva verbuoti ir greitai pakeisti (Gutauskas, A. ir Ušinskas, R., 2021). Didžioji dauguma nukentėjusių vaikų Europos Sąjungoje buvo mergaitės (78 proc.). Beveik 75 proc. visų Europos Sąjungos nukentėjusių vaikų buvo Europos Sąjungos piliečiai. Mergaitės sudarė beveik tris ketvirtadalius (69 proc.) Europos Sąjungos pilietybės neturinčių nukentėjusių vaikų. Daugiau negu 60 proc. Europos Sąjungos nukentėjusių vaikų buvo vežami seksualiniam išnaudojimui. Prekyba vaikais ir toliau kelia didelį susirūpinimą, būtent prekyba mergaitėmis ir berniukais seksualiniam išnaudojimui ir priverstinei nusikalstamai veiklai – turtiniams nusikaltimams, pvz., kišenvagystei, vagiliavimui iš parduotuvių, su narkotikais susijusiems nusikaltimams, pvz., kanapių auginimui, ir priverstinėms, ankstyvosioms ir fiktyvioms santuokoms. Migruojantys vaikai, visų pirma nelydimi vaikai migrantai, ir toliau patiria didelę riziką būti įtraukti į prekybą žmonėmis ir išnaudojimą palei migracijos į Europos Sąjungą ir jos viduje maršrutus. Prekautojai žmonėmis dažnai naudojami priėmimo centrais galimoms aukoms nustatyti ir pasirūpinti, kad jos būtų pervežtos į išnaudojimo vietas.

Kaip teisingai prognozavo A. Gutauskas, pastaraisiais metais pastebėta vis didėjanti interneto ir socialinių tinklų įtaka prekybai žmonėmis (Gutauskas, 2016, p. 198). Prekautojų žmonėmis naudojami metodai pakito dėl plataus interneto ir socialinės žiniasklaidos naudojimo, taip pat dėl naudojimosi naujomis technologijomis daugeliu prekybos žmonėmis grandinės etapų. Prekautojai žmonėmis įgyja vis daugiau technologijų ir interneto naudojimo įgūdžių, kad išplėstų savo nusikalstamą veiklą internete ir investuotų bei paslėptų pajamas iš nusikaltimų. Tam tikrose valstybėse narėse internetas ir susijusi socialinė žiniasklaida yra pagrindinės priemonės, kuriomis naudojantis verbuojamos prekybos žmonėmis aukos, ypatingas pavojus kyla vaikams. Informacinėmis ir ryšių technologijomis naudojama siekiant verbuoti aukas, organizuoti jų pervežimą ir apgyvendinimą, reklamuoti aukų teikiamas paslaugas, palaikyti nusikaltėlių tarpusavio ryšius, kontroliuoti aukas ir pervedi pajamas iš nusikaltimų. Pilietinės visuomenės organizacijos taip pat pažymi didėjančią interneto naudojimo prekybai žmonėmis, ypač seksualiniam išnaudojimui siekiant pelno, riziką (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui..., 2020).

Kitos besiformuojančios tendencijos, apie kurias praneša Europolas, yra susijusios su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, vykdančiomis prekybą žmonėmis neteisėtam įvaikinimui. Be to, kaip besiformuojanti tendencija buvo įvardyta prekyba žmonėmis kelių rūšių išnaudojimui – šioje srityje itin pažeidžiamos yra moterys ir mergaitės. Buvo pranešta apie atvejus, kai prekyba žmonėmis buvo vykdoma siekiant parduoti kūdikius, parduoti organus, Europos Sąjungos pilietės buvo parduodamos turint tikslą parduoti jų pagimdytus kūdikius, taip pat Europos Sąjungos piliečiai buvo finansiškai išnaudojami sukčiaujant. Kai kurios pilietinės visuomenės organizacijos išreiškė susirūpinimą dėl atsirandančių prekybos žmonėmis surogacijos tikslais formų (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui..., 2020).

2020-2021 metais visame pasaulyje dėl COVID-19 pandemijos buvo įvesta daugybė ribojimų, skirtų sustabdyti ar sumažinti infekcijos plitimą - dauguma valstybių paskelbė nepaprastąją padėtį, privalomą karantiną, sustabdė nebūtinąsias veiklas ir uždarė valstybių sienas. Todėl įdomu paanalizuoti, kokia gi pandemijos įtaka prekybos žmonėmis fenomenui. Nors viso pandemijos poveikio išmatuoti dar negalima, jau dabar pripažįstama, kad ši krizė sukėlė neeilinių problemų, paveikė pačius pažeidžiamiausius asmenis ir padidino žmonių riziką būti įtrauktiems į prekybą žmonėmis, įskaitant prekybą moterimis ir vaikais.

Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo tarnyba (angl. *United Nations Office on Drugs and Crime*) analizavo COVID-19 pandemijos įtaką prekybai žmonėmis. Visuotinai žinoma, kad prekybai žmonėmis yra būdingas aukštas latentškumo lygis, o nustatyti šio nusikaltimo aukas sudėtinga net ir esant įprastoms sąlygoms. Pagrindinės priežastys, kodėl prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos dažnai nenustatomos, yra tai, kad prekybos žmonėmis aukos dažnai išnaudojamos privačiose, nereguliuojamose ar nelegaliose srityse, pavyzdžiui, smulkiuose nusikaltimuose, tokiuose kaip vagystės, sekso industrijoje, buityje, narkotikų auginime ir prekyboje, žemės ūkyje ir statyboje ir pan.; prekybai žmonėmis neretai būdingas organizuotumas, kuris gali lemti geresnę gebėjimą nuslėpti šį nusikaltimą; pačių aukų nenoras pranešti apie tokį išnaudojimą arba nesugebėjimas to padaryti; ir ribotos teisėsaugos galimybės nustatyti tokio pobūdžio nusikalstamas veikas. Vis tik, nuogaustaujama, kad COVID-19 pandemija dar labiau apsunkino prekybos žmonėmis aukų nustatymo užduotį. Daugelyje šalių teisėsaugos institucijų darbas pandemijos metu buvo sutelktas į nepaprastosios padėties situaciją ar kitų ribojančių priemonių tinkamą įgyvendinimą, o tai, manytina, tam tikra apimtimi apribojo galimybes tirti prekybos žmonėmis atvejus ir nustatyti aukas. Panašiai ir kitų

sričių darbuotojai, galintys aptikti prekybos žmonėmis aukas, pavyzdžiui, darbo inspektoriai, socialiniai darbuotojai, sveikatos priežiūros darbuotojai ir pan., dėl pandemijos metu taikytų ribojimų negalėjo prisidėti prie prekybos žmonėmis aukų nustatymo. Pažymėtina ir tai, jog prekybos žmonėmis aukos visos pandemijos metu turėjo mažiau galimybių naudotis sveikatos priežiūros, teisinėmis ir kitomis paslaugomis, o tai padidino jų pažeidžiamumą. Be to, dėl pandemijos laikotarpiu taikomų ribojimų dramatiškai išaugo nedarbas ir daugelis asmenų neteko pajamų, tai reiškia, kad daug žmonių, ypač tų, kurie jau buvo pažeidžiami dėl savo materialinės padėties, susidūrė su rimtais sunkumais (*United Nations Office on Drugs...*, 2021). Tai reiškia, kad dėl staigaus nedarbo ir pajamų trūkumo pažeidžiamiesiems asmenims grėsė dar didesnė išnaudojimo rizika.

Remiantis Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo tarnybos pateiktomis išvadomis, pastebėta, kad vaikams pandemijos metu grėsė didesnė išnaudojimo rizika, nei įprastai. Viena iš priežasčių yra tai, kad uždarius mokymosi įstaigas daugelis vaikų neturėjo saugaus prieglobsčio, kurį suteikdavo mokyklos ar kitos mokymosi įstaigos. Be to, kadangi daugelyje valstybių dėl pandemijos mokyklos buvo uždarytos, daugelis vaikų mokymosi ir bendravimo tikslais vis dažniau pradėjo naudotis internetu. Šiuo aspektu pažymėtina, kad neretai prekybos žmonėmis aukos yra randamos per internetą, todėl galima sakyti, kad uždarius mokyklas ir vaikams pradėjus mokytis nuotoliniu būdu naudojantis internetu dar labiau padidėjo rizika tapti prekybos vaikais aukomis. Vaikų teisių apsaugos grupės, teisėsaugos pareigūnai ir tarptautinės organizacijos pranešė apie didesnę seksualinės prievartos internete medžiagos paklausą ir internetinio viliojimo riziką pandemijos metu (*United Nations Office on Drugs...*, 2021).

Taigi, pandemijos laikotarpiu valstybės didžiausią dėmesį skyrė viruso plitimo ribojimui, dėl to prekyautojams žmonėmis buvo palankesnės sąlygos nuslėpti nusikaltimus, taip pat dėl šios priežasties buvo apsunkintas prekybos žmonėmis aukų identifikavimas.

Aptariant pastarųjų metų tendencijas prekybos žmonėmis srityje, vertėtų paminėti migraciją kaip vieną svarbiausių veiksnių, skatinančių prekeivius žmonėmis pasipelnėti iš pažeidžiamų, patiriančių skurdą ir baimę, migrantų situacijos. Europos Komisija skelbia, jog mišriuose migracijos srautuose sunku atpažinti ir aptikti prekybos žmonėmis aukas. Ataskaitose migracijos aplinkybės buvo susietos su didesne prekybos žmonėmis rizika – prekybos žmonėmis tinklai piktnaudžiavo didelės rizikos grupių pažeidžiamumu ir prieglobsčio procedūromis, daugiausia vėlesnio seksualinio išnaudojimo tikslais. Prekyba

žmonėmis yra sudėtingas nusikalstamas reiškinys, susijęs su įvairiais kitais nusikaltimais, įskaitant pagalbines nusikalstamas veikas, kuriomis įvairiais prekybos žmonėmis grandinės etapais konkrečiomis aplinkybėmis palengvinami nusikaltimai, pvz., neteisėtas migrantų gabenimas (Komisijos ataskaita Europos Parlamentui..., 2020).

Remiantis naujausia UNICEF ir Tarpžinybinės kovos su prekyba žmonėmis koordinacinės grupės (ICAT) atlikta analize, 28 procentai nustatytų prekybos žmonėmis aukų visame pasaulyje yra vaikai. Karo Ukrainoje kontekste UNICEF vaikų apsaugos ekspertai mano, kad vaikai greičiausiai sudarys dar didesnę potencialių prekybos žmonėmis aukų dalį, nes beveik visi iki šiol iš šalies pabėgę asmenys yra vaikai ir moterys. Nors vaikai vien dėl savo amžiaus laikytini pažeidžiamais, tačiau karo pabėgėliai vaikai yra dar labiau pažeidžiami – jie atskirti nuo šeimų, dažnai nelydimi suaugusiųjų. UNICEF praneša, kad nuo karo Ukrainoje pradžios, per mažiau nei mėnesį, iš Ukrainos į Rumuniją bėgo daugiau nei 500 nelydimų vaikų, o bendras Ukrainos pabėgėlių vaikų skaičius siekia 1,5 milijono (*Children fleeing war in Ukraine...*, 2022). Tikėtina, kad tikrasis vaikų, pabėgusių nuo karo Ukrainoje į kaimynines šalis, skaičius yra daug didesnis. Atsižvelgiant į karo pabėgėlių, ypač vaikų, didelį pažeidžiamumą ir didelius pabėgėlių srautus, manytina, kad gali smarkiai išaugti prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais atvejų skaičius.

Aptarti momentai leidžia daryti išvadą, jog prekybai žmonėmis ir prekybai vaikais būdingas aukštas latentškumo lygis. Nors statistiniai duomenys atspindi tik mažą dalį realios situacijos, kiekvienais metais visame pasaulyje nustatomi itin dideli prekybos žmonėmis aukų skaičiai. Aiškiai pastebima tendencija, jog prekybos žmonėmis aukų skaičius visame pasaulyje nuolat auga. Atsižvelgiant į pastarųjų metų tendencijas, susijusias su karu Ukrainoje, prognozuojama, jog prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais atvejų Europoje ateinančiais metais padaugės. Taigi, šiuolaikinių tendencijų analizė tik patvirtina nagrinėjamos temos aktualumą.

2. VAIKO PIRKIMO ARBA PARDAVIMO NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIES POŽYMIAI IR JŲ BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS TEORIJOJE IR TEISMŲ PRAKTIKOJE

2.1. Objektas ir nukentėjusysis

Baudžiamosios teisės disciplina objektą laiko vienu svarbiausių nusikalstamos veikos sudėties požymių, literatūroje akcentuojama tikslaus objekto apibrėžimo svarba kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Visų pirma, tikslus nusikalstamos veikos objekto nustatymas padeda atriboti nusikalstamas veikas nuo nenusikalstamų ar panašių nusikalstamų veikų. Reikalavimas kiekvienu veikos kvalifikavimo atveju tiksliai nustatyti objektą pagrįstas ir tuo, kad tai padeda išsaugoti tam tikras ilgalaikes, nesikeičiančias vertybes, kurių apsauga įtvirtinta įstatyminiame lygmenyje. Neabejotina, kad nusikalstamos veikos objektas parodo, į kokį teisinį gėrį arba vertybę yra kėsinamasi, tokiu būdu nusikalstamos veikos objekto nustatymas padeda ir pažinti bei suprasti konkrečios nusikalstamos veikos socialinę reikšmę. Paminėtina ir tai, kad objekto tikslus apibrėžimas padeda nustatyti nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdį. Baudžiamosios teisės doktrinoje yra skiriami keli nusikalstamų veikų objektai: bendrasis, rūšinis, tiesioginis, pagrindinis, papildomas ir fakultatyvusis (Abramavičius, 2003, p. 162-166). Nusikalstamos veikos bendrasis objektas apibūdina visumą teisinių gėrių ar visuomeninių santykių, saugomų baudžiamuoju įstatymu. Toji visuma baudžiamosios teisės saugomų visuomeninių santykių yra įtvirtinta baudžiamosios teisės specialiosios dalies skyriuose, o bendrasis nusikalstamos veikos objektas yra konkretizuojamas išskiriant rūšinį objektą. Šiame magistro darbe analizuojama konkretaus nusikaltimo – vaiko pirkimo arba pardavimo – sudėtis, todėl prasminga aptarti šiuos objektus – tiesioginį, rūšinį bei papildomą.

BK specialiosios dalies skyriuose yra įtvirtintos nusikalstamos veikos, kurios saugo atitinkamos rūšies objektą. Atitinkama vienerūšių ar tapačių teisinių gėrių dalis, saugoma baudžiamojo įstatymo, vadinama rūšiniu arba specialiuoju objektu. Remiantis rūšiniu objektu, visos nusikaltimų sudėtys BK specialiojoje dalyje yra suskirstytos į skyrius. Nusikaltimai, kurie skiriasi vienas nuo kito veikos būdu ir pobūdžiu, subjekto požymiais, subjekto psichiniu santykiu su jo daroma veika ir pasekmėmis, gali būti panašūs tuo, kad jais kėsinamasi į tą pačią teisinių gėrių grupę (Abramavičius, 2003, p. 163–164). Neretai iš paties BK specialiosios dalies skyriaus pavadinimo galima nustatyti rūšinį nusikalstamos veikos objektą. Tais atvejais, kai BK specialiosios dalies skyriaus pavadinimas neatskleidžia rūšinio objekto, siekiant išskirti atitinkamą rūšinį objektą yra analizuojama tame skyriuje įtvirtintų normų visuma. Rūšinį (specialųjį) objektą išskirti

reikšminga, nes tai pagrindinis normų, sudarančių nusikalstamų veikų sudėtis, sisteminimo kriterijus. Nustačius rūšinį objektą galima spręsti apie nusikalstamų veikų socialinę esmę. Rūšinis objektas ne tik apjungia atitinkamo BK specialiosios dalies skyriaus normas, bet ir yra kriterijumi hierarchiniam aksiologiniam veikų vertinimui BK.

Šiuo atveju derėtų aptarti prekybos vaikais rūšinį objektą. Visų pirma, vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos BK XXIII skyriuje, kuris vadinasi „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“ (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Nors, kaip minėta, daugeliu atvejų iš BK specialiosios dalies skyrių pavadinimų galima spręsti apie rūšinį nusikalstamų veikų, įtvirtintų tame skyriuje, objektą, šiuo atveju rūšinį objektą tikslingiau būtų kildinti iš šio skyriaus įtvirtintų normų turinio, kadangi skyriaus pavadinimas labiau apibūdina ne šios nusikalstamos veikos objektą, o nukentėjusįjį.

Štai, pavyzdžiui, Vokietijos baudžiamajame kodekse vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstama veika yra įtvirtinta skyriuje, kuris vadinasi „Nusikaltimai prieš asmens laisvę“ (Vokietijos Federalinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1998). Kaimyninės Lenkijos baudžiamajame įstatyme vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos sudėtis nėra išskirta, todėl taikomos bendrosios prekybos žmonėmis sudėties nuostatos, kurios taip pat įtvirtintos skyriuje pavadinimu „Nusikaltimai laisvei“ (Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1997). Latvijos baudžiamajame kodekse prekybos vaikais nusikaltimo sudėtis įtvirtinta skyriuje pavadinimu „Nusikaltimai prieš laisvę, garbę ir orumą“ (Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1998). Švedijoje prekyba vaikais yra įtvirtinta skyriuje „Apie laisvės ir taikos pažeidimus“ (Švedijos Karalystės baudžiamasis kodeksas, 1962). Tačiau užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose galima rasti ir tokių pavyzdžių, kai prekybos vaikais nusikaltimas įtvirtintas skyriuje, kuriame įtvirtintos ir kitos nusikalstamos veikos vaikui ar šeimai, pavyzdžiui, Albanijoje prekybos vaikais nusikaltimas įtvirtintas skyriuje „Nusikalstamos veikos prieš vaikus, santuoką ir šeimą“ (Albanijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1995).

Baudžiamosios teisės moksle diskutuota, ar dabartinis prekybos vaikais draudžiančios normos įtvirtinimas baudžiamojo įstatymo skyriuje, saugančiame vaiko ir šeimos gerbūvį, yra pagrįstas ir tinkamas. S. Venskutė pirmoji pasiūlė BK 157 straipsnį, įtvirtinantį vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtį, perkelti į BK XX skyrių „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus laisvei“. Tokį pasiūlymą ji grindė tuo, kad tame skyriuje yra įtvirtinta ir prekybos žmonėmis baudžiamumą nustatanti norma, o pagal dabartinę normų išsidėstymą atrodo, kad įstatymų leidėjas suaugusiojo pirkimą-pardavimą

laiko svarbesniu nei vaiko pirkimą arba pardavimą. S. Venskutės teigimu, dabartinė prekybos vaikais vieta BK normų sistemoje yra nelogiška (Venskutė, 2016, p. 19). Tuo tarpu B. Čepytė nurodė, kad tai, jog vaiko pirkimas arba pardavimas kaip specialioji prekybos žmonėmis norma BK orientuota į vaiko teisių ir interesų apsaugą nesikerta su tradicine samprata, kuri pirminiu prekybos žmonėmis kėsiniamosi objektu pripažįsta asmens laisvę. Prekyba vaikais, kaip ir kitos BK XXIII skyriuje kriminalizuotos nusikalstamos veikos, įvykdomos prieš išskirtinės padėties – įvairiapusiškai nesubrendusius – asmenis, yra ypatinga, visuomenės požiūriu išsiskirianti savo pavojingumu, todėl ir susijusiam teisiniam reguliavimui baudžiamajame įstatyme skirta speciali vieta, siekiant tai pabrėžti. Juolab, kad teisė į laisvę laikytina kertine nuo vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo gintinų vaiko teisių ir interesų komplekso sudėtinė dalimi. (Čepytė, 2012, p. 51-52). Neabejotina, jog dabartiniame XXIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“ įtvirtintomis nusikalstamomis veikomis pažeidžiami itin reikšmingi visuomenės gėriai, kėsinamasi į labai jautrią visuomenės dalį – vaikus (Žėkas, 2008, p. 95). Šiuo atveju galima sutikti su S. Venskutės pozicija, jog dabartinis normų išsidėstymas BK yra kiek problematiškas, nes ne visos nusikalstamos veikos, kuriomis kėsinamasi į pačius pažeidžiamiausius asmenis – vaikus, yra įtvirtintos viename skyriuje, pavyzdžiui, BK XXI skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“ greta nusikalstamų veikų, kurių auka yra pilnametis asmuo, įtvirtintos ir veikos prieš nepilnametį: 149 straipsnio 3, 4 dalys, 150 straipsnio 3, 4 dalys, 151 straipsnio 2 dalis, 151¹ straipsnis, 152¹ straipsnis, 153 straipsnis. Taigi, darytina išvada, kad vieno BK straipsnio, kuriame įtvirtinta vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis, perkėlimas savaimė neišspręstų minėtos problematikos. Kita vertus, atskiro skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“ egzistavimas bei šiame skyriuje įtvirtintų nusikalstamų veikų sudėčių turinys parodo įstatymų leidėjo pozityvų požiūrį į vaiko teisių ir interesų gynybą. Tai, kad vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimas yra įtvirtintas atskirame skyriuje, reglamentuojančiame veikas prieš pačius pažeidžiamiausius – vaikus, parodo, kad šios veikos pasižymi savo pavojingumu, tačiau toks reguliavimas jokių būdu nereiškia, kad šiuo nusikaltimu nesikėsinama į laisvę ar kitas vertybes.

Kiekvienos konkrečios nusikalstamos sudėties būtinasis elementas yra tiesioginis objektas, ne išimtis ir vaiko pirkimo ar pardavimo nusikalstamoje veikoje. Baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad svarbiausias veiksnys, nulemiantis žmogaus poelgio pavojingumą ir baudžiamąjį teisinį jo vertinimą, yra vertybės arba gėriai, kuriems šis poelgis daro žalą ar kelia pavojų (Piesliakas, 2006, p. 210). Taigi, tiesioginio objekto

nustatymas padeda įvertinti asmens nusikalstamos veikos pavojingumą. BK komentare nurodoma, kad vaiko pirkimo ar pardavimo objektas yra normalus vaiko vystymasis, jo laisvė, neliečiamybė, taip pat vaiko šeimos interesai (Abramavičius, 2009, p. 204). Teismų praktikoje nurodyta, kad „Prekybos vaiku pasikėsinimo objektas yra vaiko laisvė, į kurią kėsina si asmuo vienu ar keliais iš dispozicijoje išvardytų veiksmų. Šiam nusikaltimui būdinga tai, kad kontroliuojant vaiką jo laisvė visiškai ar iš dalies suvaržoma.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Vaiko pirkimas arba pardavimas gali pasireikšti vaiko laikymu nelaisvėje. Šiuo aspektu pažymėtina, jog magistro darbo autorė yra analizavusi neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 straipsnis) veikos sudėties požymius. Autorė laikosi pozicijos, jog visais atvejais, kai neteisėtai atimama laisvė, papildomu objektu reikėtų laikyti ir asmens orumą (Grikšaitė, 2020, p. 6). Be to, 2005 m. Europos Tarybos Konvencijoje dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis preambulėje nurodyta, kad prekyba žmonėmis yra žmogaus teisių pažeidimas ir nusikaltimas žmogaus orumui (Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų). Atsižvelgiant į tai, kad neteisėtas laisvės atėmimas ir prekyba žmonėmis žeidžia asmens orumą, manytina, jog ir vaiko pirkimo arba pardavimo atveju papildomu objektu reikėtų laikyti asmens orumą, kadangi jis tampa sandorio objektu, yra tarsi sudaiktinamas. Pažymėtina, jog į vaiko orumą ypač kėsinama tais atvejais, kai parduoti vaikai verčiami elgetauti, yra išnaudojami prostitutcijai ir pornografijai ar kitomis seksualinio išnaudojimo formomis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra nurodęs, kad seksualiai išnaudojant aukas yra žeminamas jų orumas: byloje buvo nustatyta, kad nepilnametės mergaitės buvo seksualiai išnaudojamos jas fotografuojant bei filmuojant surištomis rankomis ir kojomis, užrištomis akimis, užkimštomis burnomis, panaudojant tam kaip priemonę įvairius drabužius ir seksualinio pobūdžio daiktus, todėl konstatuota, jog tokie veiksmai žemina aukų orumą, yra įžeidūs bei nepadorūs, turi seksualinę potekstę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiame kontekste pažymėtina, kad laisvė ir orumas yra neatsiejamos viena nuo kitos žmogaus prigimtinių teisių. Štai, pavyzdžiui, 1948 m. Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnyje yra įtvirtinta pamatinė nuostata: „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Kaip teigia A. Vaišvila: „Iš tiesų, jei visuomenė pripažįsta kiekvienam teisę į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę..., tai ji netiesiogiai pripažįsta ir kiekvieną asmenį esant vertingą.“ (Vaišvila, 2005, p. 53). Orumas - tai kertinė moralinės sąmonės sąvoka, reiškianti asmenybės vertingumą (Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių...). Taigi, visuomenėje, kurioje asmuo yra laikomas laisvu, vertingu ir oriu, neabejotina, kad jį

laikant pirkimo–pardavimo sandorio objektu, pažeidžiama ir itin svarbi vertybė – žmogaus orumas.

Pažymėtina, kad darant šį nusikaltimą gali būti pažeisti ir kiti teisiniai gėriai. BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kvalifikuota vaiko pirkimo ar pardavimo sudėtis, kai vaiko pirkimo ar pardavimo nusikaltimas daromas žinant arba siekiant, kad būtų paimtas nukentėjusio asmens organas, audinys ar ląstelės, taip pat kai nukentėjusiajam dėl šio nusikaltimo sukeliamas pavojus gyvybei. Vadinas, vaiko pirkimo ar pardavimo papildomas objektas yra gyvybė ir sveikata.

Nukentėjusį apibūdinantys požymiai laikytini vienais svarbiausių vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo sudėties požymių, kadangi būtent jie nulemia šio nusikaltimo specifiką lyginant su prekyba žmonėmis. Analizuojant BK 157 straipsnio turinį matyti, kad šio straipsnio normose įtvirtinti du nukentėjusį apibūdinantys požymiai, t. y. pagal BK 157 straipsnio 1 dalį nukentėjusysis yra vaikas, o šio straipsnio 2 dalyje vienas iš kvalifikuojančių šią veiką požymių yra tai, kad nukentėjusysis yra mažametis. Vis tik pažymėtina, jog BK nepateiktas nei vaiko, nei mažamečio sąvokų išaiškinimas, todėl šių sąvokų reikšmę atskleisti galima remiantis kitais teisės aktais.

Visų pirma, kaip minėta, vaiko sąvoka įtvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. priimtose Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje, kuriame nurodyta, jog vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (Vaiko teisių konvencija, 1989). Ši Konvencija pirmą kartą tarptautiniu lygmeniu apibrėžė vaiko sąvoką ir nustatė amžiaus kriterijų, iki kada asmuo laikomas vaiku. Remiantis tokiu Konvencijoje įtvirtintu vaiko apibrėžimu, valstybių nacionaliniuose įstatymuose ši sąvoka gali būti apibrėžta įvairiai (pavyzdžiui, vaiku laikomas asmuo iki 16 ar 20 metų), tačiau bet kuriuo atveju prie Konvencijos prisijungusios valstybės turi garantuoti joje įtvirtintas teises visiems asmenims bent iki 18 metų (Sagatys, 2006, p. 26). Vis tik, nors ši Konvencijos nuostata nenustato žemutinės amžiaus ribos, apie žemutinę vaiko amžiaus ribą galima spręsti iš Konvencijos preambulėje įtvirtintos nuostatos, jog vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek po jo. Taigi, remiantis šiuo tarptautiniu dokumentu, vaikas – tai asmuo, neturintis, 18 metų, o jo apsauga turi būti užtikrinama tiek iki gimimo, tiek po jo. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad „vaiko“ sąvoka yra vartojama ir kituose tarptautiniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, nors 1980 m. Konvencijoje dėl vaiko grobimo civilinių aspektų vaiko apibrėžimas ir nepateiktas, šios konvencijos 4 straipsnyje

įtvirtinta, jog ši Konvencija nebetaikoma, kai vaikui sukanka 16 metų. Taigi, galima daryti išvadą, kad pagal Konvenciją dėl vaiko grobimo civilinių aspektų vaiku asmuo laikytinas iki 16 metų. Atsižvelgiant į tokį skirtingą tarptautinių norminių aktų reguliavimą, iš dalies pateisinama, kodėl iki šiol vaiko sąvoka nebuvo įtvirtinta BK, kadangi tai galėtų sudaryti koliziją tarp paminėtų tarptautinių teisės aktų. Visgi, sutiktina su A. Drakšienės ir R. Drakšo mintimi, jog amžiaus ribų nustatymas yra santykinis ir problemiškas dalykas, o skirtingo amžiaus kategorijų išskyrimui įtakos turi įvairūs veiksniai (istorijos, kultūros, socialiniai, politiniai, religiniai ir kt.), kartu jis grindžiamas ir moksliniais tyrimais, todėl sociologijos, pedagogikos ir teisės mokslai pateikia skirtingas klasifikacijas (Drakšienė ir Drakšas, 2008, p. 43).

Siekiant užtikrinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą vaiko teisių apsaugos srityje, buvo priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kuriame jau nacionaliniu lygmeniu įtvirtinta vaiko sąvoka – pagal šio įstatymo 2 straipsnį vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos..., 1996). Atrodytų, kad vaiko sąvokos įtvirtinimas šiame įstatyme atsako į minėtą klausimą, kas yra nukentėjęs BK 157 straipsnio prasme, tačiau neaiškumą kelia tai, jog nukentėjęs vaikas skirtinguose BK straipsniuose apibūdinamas skirtingai – kai kuriuose straipsniuose vartojama naujagimio sąvoka, kituose – mažamečio, trečiuose – vaiko. Taip pat pažymėtina, kad BK nepilnamečio vaiko samprata vartojama dviem atvejais, t. y. apibūdinant nepilnametį kaip nusikalstamos veikos subjektą ir apibūdinant vaiką (nepilnametį) – kaip nukentėjusį nuo nusikalstamos veikos.

Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, jog „tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu vaiko sąvoka yra unifikuota, vadinasi, nukentėjusiuoju nuo BK numatytų atitinkamų veikų, yra asmuo, nesulaukęs 18 metų, nebent jam pritaikytas Civiliniame kodekse reglamentuotas emancipacijos institutas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, remiantis tokiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, gali susiklostyti situacijos, kai 16 metų sulaukęs asmuo, kuriam dar nėra suėję 18 metų, tačiau kuris civiline tvarka buvo emancipuotas, nebus laikomas nukentėjusiuoju pagal BK 157 straipsnį. Vis tik, autorės manymu, toks šios nusikalstamos veikos sudėties požymių aiškinimas neatitinka BK 157 straipsnyje įtvirtintos normos tikslo. Šiuo atveju pagrįstai galima kelti klausimą, ar tai, kad 16 ar 17 metų vaikas yra emancipuotas, t. y. jam suteiktas visiškas civilinis veiksnumas, gali būti pagrindu jį laikyti suaugusiu asmeniu ir pripažinti nukentėjusiuoju ne pagal BK 157

straipsnį, bet pagal BK 147 straipsnį. Pažymėtina, jog pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.9 straipsnį, viena iš emancipacijos sąlygų yra paties vaiko sutikimas būti pripažintam visiškai veiksniu, o civilinis veiksnumas sietinas su gebėjimu savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2002). Taigi, vaikas gali sutikti, kad jis civilinėje apyvarčioje būtų pripažintas laisvu sudarinėti įvairius civilinius sandorius. Tuo tarpu pažymėtina, jog BK 157 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad neatsižvelgiama į vaiko sutikimą atlikti su juo normos dispozicijoje nurodytus veiksmus. Remiantis teleologiniu normos aiškinimu, manytina, jog emancipacija yra civilinės teisės institutas, todėl vaiko sutikimas būti emancipuotam negali būti pagrindu leisti vaikui atsisakyti baudžiamojo įstatymo jam suteiktos padidintos teisių apsaugos.

Šiame kontekste pažymėtina, jog nukentėjusysis – tai baudžiamojo proceso figūra, o nukentėjusiojo sąvoka yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio 1 dalyje: „Nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. <...>“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Baudžiamosios teisės moksle jau buvo diskutuota, ar civiliniams santykiams reglamentuoti skirtas institutas – emancipacija – gali lemti atitinkamus sprendimus baudžiamajame procese: konstatuoti visišką nepilnamečio nukentėjusiojo procesinį veiksnumą ir netaikyti papildomų procesinių garantijų. Kaip teisingai pažymėjo R. Ažubalytė, nevysiškas procesinis veiksnumas paprastai yra nulemtas amžiaus ir kartu nevysiškos fizinės, psichologinės ir socialinės brandos. Civilinių ir baudžiamųjų procesinių santykių skirtumas neleidžia sprendžiant, ar nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo, kuris civilinio proceso metu yra pripažintas emancipuotu, yra visiškai veiksnus, vadovautis įstatymo analogija. Be to, Vaiko teisių komitetas ragina valstybes peržiūrėti pilnametystės amžių, jeigu jis prasideda iki 18 metų, ir konkrečiai nustatyti aukštesnes apsaugines amžiaus ribas, užtikrinti specialią apsaugą kiekvienam vaikui, dar nesulaukusiam tokio amžiaus (Ažubalytė ir kt., 2011, p. 233). Pažymėtina, jog magistro darbo autorei pritaria ir I. Kudinavičiūtė, teigianti, kad emancipuotas nepilnametis turi teisę įgyvendinti tik civilines teises ir pareigas (Kudinavičiūtė, 2002, p. 120).

Baudžiamosios teisės doktrinoje įtvirtinta, kad nukentėjusiuoju pagal BK 157 straipsnio 1 dalį gali būti vaikas, t. y. asmuo, neturintis 18 metų. Jeigu nukentėjusysis yra mažametis (t. y. asmuo, nesulaukęs 14 metų amžiaus), veika kvalifikuojama pagal BK

157 straipsnio 2 dalį (Abramavičius, 2009, p. 205). BK nenustato žemutinės amžiaus ribos, nuo kurios galimas vaiko pirkimas arba pardavimas, todėl net ir naujagimis gali būti pripažįstamas šio nusikaltimo nukentėjusiuoju.

Kaip teisingai pažymėjo S. Venskutė, sprendžiant dėl veikos kvalifikavimo kaip vaiko pirkimo arba pardavimo, teisės aktai teismų neįpareigoja atsižvelgti daugiau į jokių kitus nukentėjusiajam būdingus požymius (Venskutė, 2016, p. 32). Vis dėlto, analizuojant prekybos vaikais teismų praktiką, pastebėta, kad teismai papildomai nurodo aplinkybes, kurios pagrindžia nukentėjusiojo pažeidžiamumą. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas vienoje byloje nurodė, kad nukentėjusioji yra vaikas, buvo pasinaudota jos pažeidžiamumu dėl amžiaus, sunkios materialinės padėties, lengvo protinio atsilikimo su elgesio sutrikimu (Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas pažeidžiamumą grindė tuo, kad nukentėjusioji buvo jauno amžiaus, naivi, patikli, nesubrendusi, nesugebėjo įvertinti prostitucijos pavojingumo ir jos sukiamų neigiamų pasekmių bei nukentėjusiosios materialinė padėtis buvo sunki (Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai, kad teismai atsižvelgia į tokias aplinkybes ir pabrėžia nukentėjusiojo vaiko pažeidžiamumą, vertintina teigiamai, tačiau sutiktina su S. Venskutės pozicija, jog tokių aplinkybių nereikėtų laikyti neigiamai charakterizuojančių nukentėjusįjį ar tuo labiau leidžiančių švelninti kaltininkų atsakomybę.

2.2. Objektyvioji pusė

Objektyvioji nusikalstamos veikos pusė apibūdina išorinį nusikalstamos veikos pasireiškimą tikrovėje. Tai yra objektyviųjų požymių visuma, įtvirtinta baudžiamajame įstatyme nusikalstamos veikos sudėties dispozicijoje, nurodanti, kaip tam tikras nusikaltimas pasireiškia objektyviojoje tikrovėje. Pagrindiniai nusikalstamos veikos objektyviosios pusės požymiai yra veika (kuri gali būti padaroma tiek aktyviais veiksmais, tiek neveikimu), padariniai bei priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Atskirais atvejais kvalifikuojančią reikšmę turi nusikalstamos veikos padarymo būdas, įrankiai ar priemonės, vieta bei laikas. Baudžiamosios atsakomybės pagrindu gali būti toks nusikalstamas elgesys, kuris pasireiškia konkrečia žmogaus veika, o ne antivisuomeninėmis žmogaus savybėmis, jo mintimis, įsitikinimais ar ketinimais, už kuriuos, kad ir kokie būtų pavojingi, nėra baudžiama tol, kol jie nerealizuojami išorine žmogaus veikla (Aliukonienė, 2013, p. 22). Taigi, baudžiamosios teisinės atsakomybės pagrindu negali būti mintys, įsitikinimai, mąstymas, pažiūros, jei tai neobjektyvizuojama išorėje.

Visų pirma, vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamą veiką pagal BK 157 straipsnį apibūdina tik veikimas. Tai reiškia, kad ši nusikalstama veika padaroma tik aktyviais veiksmais, o padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių nėra būtinieji vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos požymiai, kadangi šios veikos sudėtis yra formalioji. Vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos sudėtį sudaro šie veiksmai: siūlymas pirkti, siūlymas kitaip įsigyti, pardavimas, pirkimas, kitoks perleidimas, įgijimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje. Vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčiai konstatuoti pakanka ir tuo pačiu būtina nustatyti bent vieną iš paminėtų alternatyvių nusikalstamų veiksmų (Abramavičius, 2009, p. 205).

Vaiko pirkimo arba pardavimo atveju baudžiamasis įstatymas nereikalauja nukentėjusiojo asmens valią palenkiančių būdų panaudojimo, numatytų prekybos žmonėmis atveju (panaudojant fizinį smurtą, grasinimus, kitaip atimant galimybę priešintis, pasinaudojant nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, panaudojant apgaulę, sumokant pinigų ar suteikiant kitokią turtinę naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį). Teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad specifinis nukentėjusysis lemia, jog, skirtingai nei prekybos žmonėmis atveju, baudžiamasis įstatymas nereikalauja nustatyti nukentėjusiojo valią palenkiančių būdų panaudojimo, nes vaikas jau savaime dėl savo amžiaus yra pažeidžiamas (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Ši nuostata yra pagrįsta tuo, kad vaikai yra labiau pažeidžiami nei suaugusieji, todėl jiems kyla didesnis pavojus tapti prekybos žmonėmis (vaikais) aukomis. Dėl to vaikai, kaip prekybos žmonėmis (vaikais) aukos, yra laikomi ypač pažeidžiamais. Atsižvelgiant į tai, žmogaus pardavimo ar pirkimo veiksmai, jei tai susiję su vaikais (nepilnamečiais), yra laikomi nusikalstamais net ir tais atvejais, kai nepanaudotas nė vienas iš BK 147 straipsnyje nurodytų veikos padarymo būdų. Kartu atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nustatyti valios palaužimo būdų nereikalauja ir BK 157 straipsnio dispozicija. Toks aiškinimas atitinka Direktyvos 2011/36/ES 2 straipsnio 5 dalies, Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 4 straipsnio c punkto, Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, 3 straipsnio c punkto nuostatas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Aktualu pažymėti ir tai, kad baudžiamosios atsakomybės už vaiko pirkimą ar pardavimą nešalina vaiko sutikimas būti išnaudojamam. Nuostata, kad joks galimas vaiko sutikimas būti išnaudojamam neturėtų būti laikomas galiojančiu, įtvirtinta tiek Direktyvos 2011/36/ES preambulės 11 punkte, tiek ir tiesiogiai BK 157 straipsnyje. Atitinkamai atsakomybės pagal BK 157 straipsnį nešalina ir nepilnamečių iniciatyva būti išnaudojamiems (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pagrindinė priežastis, kad asmuo iki 18 m. nėra pasiekęs visiškos biologinės, psichinės ir socialinės brandos, todėl neturi visiškos laisvės, priimant savarankiškus sprendimus, yra priklausomas nuo jį globojančių asmenų, negali pats užtikrinti visų savo teisių ir interesų apsaugos (Nikartas, 2009, p. 116).

Analizuojant teismų praktiką pastebėta, jog dažniausiai vaiko pirkimas arba pardavimas pasireiškia vaiko verbavimu. Teismų praktikoje verbavimas suprantamas kaip specifinė nukentėjusiojo įgijimo forma, pasireiškianti aktyviais kaltininko veiksmais, kuriais siekiama palenkti nukentėjusiojo valią ir jį perimti savo ar kito asmens kontrolėn. Verbavimas gali pasireikšti apgaulės panaudojimu, fiziniu smurtu, pasinaudojant asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, kito žmogaus skatinimu (įtikinėjimu, pažadais, siūlymais ir pan.) išnaudojimo tikslais (užsiimti prostitucija) atlikti veiksmus (duoti sutikimą, vykti į užsienį ir pan.), kurie palenktų nukentėjusiojo valią, leistų vėliau jį išnaudoti laisvę varžančios kontrolės sąlygomis. Verbavimas laikomas baigtu pradėjus atitinkamus verbavimo veiksmus, naudojant minėtus vieną ar kelis asmens valios

palenkimo būdus. Verbavimas prostitucijai dažnai pasireiškia kaltininko pasiūlymais ir pažadais dėl materialinio atlyginimo, gero, viskuo aprūpinto gyvenimo, nulėmusiais nukentėjusiojo valios palenkimą bei sprendimą užsiimti prostitucija. Paprastai verbavimu kaltininkas siekia sutelkti potencialias aukas bet kuriai iš galimų išnaudojimo formų: prostitucijai, priverstiniam darbui ar siekiant įgyti aukos organą, audinį ar ląstelių. Asmens verbavimas gali vykti tiek slepiant, tiek neslepiant fakto, kad jis bus išnaudojamas, užsiims prostitucija ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiame kontekste pažymėtina, jog vaiko pirkimo ar pardavimo dispozicijoje verbavimo veika įtvirtinta taip: „Tas, kas <...> verbavo <...> vaiką <...>“. Iš tokios normos konstrukcijos galima spręsti, jog įstatymų leidėjas vaiko verbavimu laiko tik tokius veiksmus, kurie nukreipti tiesiogiai į patį vaiką, t. y. tiesiogiai jį įtikinėjant. Vis dėlto, S. Nikartas pagrįstai iškėlė klausimą, ar verbavimo veika laikytini tik tokie veiksmai, kurie nukreipti ne į nukentėjusįjį vaiką, o trečiuosius asmenis, kurie jį teisėtai kontroliuoja bei turi teisę jo vardu priimti sprendimus (pvz., vaiko tėvai ar globėjai). Šio klausimo aktualumą parodo tai, jog užsienio šalyse neretai tėvai parduoda savo vaikus (dažniausiai dėl skurdo), naudodamiesi nepilnamečių pažeidžiamumu, kartais apgaulingai juos įtikinant, esą vaikas pakliūsiąs į geras rankas, gyvensiąs gerai, bus įvaikintas pasiturinčioje šeimoje ir pan. (Nikartas, 2009, p. 121-122). Autorės manymu, verbavimas pagal BK 157 straipsnį turėtų būti aiškinamas plačiau nei tik tiesioginis paties vaiko verbavimas. Nusikalstama veika reikėtų laikyti ir trečiųjų asmenų, turinčių teisėtą kontrolę vaiko atžvilgiu, verbavimą - įtikinėjimą parduoti vaiką. Ši problema galėtų būti išspręsta BK 157 straipsnio 1 dalyje įtvirtinant dar vieną alternatyvų veiksmą – siūlymą parduoti vaiką.

Analizuojant objektyviuosius vaiko pirkimo ar pardavimo požymius, reikšminga paminėti ir vaiko pirkimą ar pardavimą kvalifikuojantį požymį, įtvirtintą BK 157 straipsnio 2 dalyje – pavojaus nukentėjusiojo asmens gyvybei sukėlimą. Šis požymis inkriminuojamas tais atvejais, kai daromi nusikalstami veiksmai, naudojami asmens valią palenkiantys būdai ar išnaudojimo forma arba sąlygos sukėlė grėsmę nukentėjusio asmens gyvybei. Šiuo atveju pakanka, kad tokia grėsmė gyvybei būtų reali (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Jei dėl kilusios grėsmės vaiko gyvybei atsirado pasekmės (buvo sutrikdyta jo sveikata, jis mirė ir pan.), tokiu atveju vaiko pirkimas ar pardavimas kvalifikuojamas pagal nusikaltimų sutaptį su pasekmės numatančia nusikalstama veika. Visgi, nei Direktyva 2011/36/ES, nei įstatymų leidėjas nepateikia paaiškinimo, kokios gi situacijos laikytinos sukeliančiomis pavojų nukentėjusiojo asmens gyvybei. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. balandžio 10 d. įsakyme „Dėl sunkių

pakenkimų sveikatai klasifikacinių požymių sąrašo patvirtinimo” nustatyta: „Sunkūs pakenkimai sveikatai nustatomi pagal šiuos du požymius – pavojingumą gyvybei ir padarinius. Pavojingais gyvybei laikomi tokie sunkūs pakenkimai sveikatai, kurie sukelia pavojų nukentėjusiojo gyvybei, taip pat nuo kurių, nesuteikus medicinos pagalbos, mirštama.“ Šiame ministro įsakyme pavojingais gyvybei pakenkimais laikytini, pavyzdžiui, kaukolės skliauto ir pamato kaulų lūžiai, atviri galvos smegenų ir stuburo sužalojimai, galvos smegenų sumušimas, daugybiniai veido kaulų lūžiai (išskyrus nosikaulius), kiauryminiai ryklės, stemplės, gerklų ir trachėjos sužalojimai, šlaunikaulio viršutinės epifizės lūžis ir t. t. (Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro..., 2014). Pavojaus gyvybei sukėlimas kaip kvalifikuojantis požymis yra įtvirtintas ir BK 292 straipsnyje, kuriame įtvirtinta neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną veika. Neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atveju pavojaus asmens gyvybei sukėlimas baudžiamosios teisės teorijoje aiškinamas kaip asmens gabenimas ar slėpimas itin kenksmingomis sąlygomis, pavyzdžiui, trūkstant oro, šaltyje, karštyje, kartu su nuodingomis, radioaktyviomis, toksinėmis, kancerogeninėmis medžiagomis ir pan., taip pat atvejai, kai neteisėtai gabenamas per valstybės sieną žmogus sužalojamas, nemaitinamas, negauna vandens, būtinų medikamentų ir pan., ir dėl to kyla reali grėsmė jo gyvybei (Abramavičius, 2010, p. 486). Manytina, kad ir vaiko pirkimo ar pardavimo atveju panašūs atvejai turėtų būti laikomi kaip sukeliančys pavojų nukentėjusiojo gyvybei ir kvalifikuojami pagal BK 157 straipsnio 2 dalį.

Direktyvos 2011/36/ES 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, jog „Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad už 2 straipsnyje nurodytą nusikalstamą veiką būtų baudžiama maksimaliomis ne trumpesnėmis kaip dešimt metų laisvės atėmimo bausmėmis, jeigu ta nusikalstama veika: buvo padaryta panaudojant sunkų smurtą, arba aukai padaryta ypač didelė žala.“ Pažymėtina, jog nors įstatymų leidėjas kai kuriuos direktyvos 4 straipsnyje nurodytus požymius įtvirtino BK 157 straipsnyje, vis dėlto sunkaus smurto panaudojimo ir didelės žalos nukentėjusiajam sukėlimo požymiai iki šios dienos BK nėra numatyti. Pakeitimų projekto aiškinamajame rašte nurodyta: „atsižvelgiant į BK 147 ir 157 straipsnių 1 dalių sankcijose nustatytą maksimalų laisvės atėmimo terminą (t. y. numatytos 10 ir 12 metų laisvės atėmimo bausmės), teigtina, kad BK 147 ir 157 straipsnių pakeitimai nėra reikalingi, kadangi baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos atitinka Direktyvos reikalavimus” (Čepytė, 2012, p. 24). Nors BK sankcijos už kvalifikuotą prekybą vaikais yra suderintos su sankcijomis, numatytomis Direktyvoje 2011/36/ES, tačiau visgi toks Europos Sąjungos dokumento nuostatų

įgyvendinimas nelaikytinas tinkamu. Atsižvelgiant į tai, siūlytina BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti naują kvalifikuojantį požymį - didelės žalos nukentėjusiojo psichinei ar fizinei sveikatai sukėlimą. Manytina, jog įtvirtinus šį požymį BK 157 straipsnio 2 dalyje, direktyva būtų įgyvendinta tinkamai.

Kitas BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas prekybą vaikais kvalifikuojantis požymis – tai BK 157 straipsnio 1 dalyje numatytų alternatyvių veiksmų atlikimas dalyvaujant organizuotoje grupėje. Šiam požymiui inkriminuoti būtina nustatyti, kad bent viena vaiko pirkimo ar pardavimo sandorio šalis yra organizuota grupė, t. y. visus nusikalstamus veiksmus ar dalį jų bei epizodų padarė organizuotos grupės nariai. Organizuotos grupės požymiai turi atitikti požymius, numatytus BK 25 straipsnio 3 dalyje (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Taigi, norint inkriminuoti šį kvalifikuojantį požymį, yra būtina nustatyti, kad prekybos vaikais nusikaltimą daro du ar daugiau asmenų ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį. Analizuojant teismų praktiką pastebėta, kad organizuotos grupės požymis yra vienas dažniausiai taikomų kvalifikuojančių prekybą žmonėmis ir prekybą vaikais požymių. Iliustruojant, kokie gi atvejai teismų praktikoje laikytini prekyba žmonėmis ar prekyba vaikais organizuota grupe, galima pateikti pavyzdį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje nustatė organizuotos grupės požymius, t. y. organizuotos grupės dalyvių skaičių, jų susitarimą, nusikaltimų sunkumą ir tam tikrų užduočių ar vaidmenų pasiskirstymą, atlikimą. Teismas konstatavo, kad kiekvienas iš bendrininkų turėjo skirtingus vaidmenis ir atliko jiems priskirtas užduotis, o bendrais jų veiksmais buvo realizuotas suderintas nusikalstamos veikos planas.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje) Teismų praktikoje yra pavyzdžių, kai organizuotos grupės inkriminavimui nepakanka nustatyti, jog nusikaltimą daro du ar daugiau asmenų ir tarp grupės narių yra vaidmenų pasiskirstymas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje nustatė, kad kaltininkų veiksmai prekiaujant žmonėmis ir vaikais padaryti bendrininkų grupe. Šioje byloje buvo teismas bendrininkų grupės požymį argumentavo tuo, kad nuteistųjų, taip pat ir E. Ž., veikla buvo suderinta, papildė viena kitą ir buvo nukreipta bendram tikslui pasiekti, o kartu – ir būtina jam įgyvendinti. Bendrininkų veiksmai buvo suplanuoti, ieškoma socialiai pažeidžiamų asmenų ar nepilnamečių, galinčių už atlygį vykdyti nusikalstamas veikas (vagystes iš parduotuvių), rūpintis, kaip nuvykti į užsienį, derintas maršrutas ir vietos, iš kur galima vogti, sukurtas vogtų prekių realizavimo mechanizmas Lietuvoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nors šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nenagrinėjo organizuotos

grupės požymių, manytina, kad prekybai žmonėmis ir prekybai vaikais organizuotoje grupėje nustatyti būdingas daugiau nei dviejų bendrininkų susitarimas ir pasiskirstymas, didesnis organizuotumas. Lietuvos Apeliacinis Teismas vienoje byloje konstatavo, kad bendrininkai veikė ne organizuota grupe, o bendrininkų grupe, motyvuodamas, kad „<...> šioje baudžiamojame byloje nuteistieji nebuvo sudarę jokio nusikalstamų veikų planų, nebuvo pasiskirstę užduočių bei vaidmenų, veikos padarytos spontaniškai, be konkretaus plano, apie gautą pelną duomenų byloje taip pat nėra“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojame byloje). Nusikalstamos veikos, taip pat ir vaiko pirkimas arba pardavimas, padarytos organizuota grupe laikytinos pavojingesnėmis, nes bendrininkai kartu konstruoja nusikalstamos veikos mechanizmą, derina veiksmus, kuria nusikalstamos veikos planą, pasiskirsto vaidmenimis, o tai palengvina nusikaltimo įgyvendinimą.

Apibendrinant, objektyviai vaiko pirkimas arba pardavimas pasireiškia siūlymu pirkti vaiką ar jį kitaip įsigyti, pardavimu, pirkimu, kitokiu perleidimu, įgijimu, verbavimu, gabenimu, laikymu nelaisvėje. Vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčiai konstatuoti būtina nustatyti bent vieną šių veiksmų. Vaiko pirkimas arba pardavimas padaromas tik veikimu. Šios veikos sudėtis yra formalioji, todėl padariniai ir priežastiniai ryšys tarp veikos ir padarinių nėra būtinieji vaiko pirkimo arba pardavimo požymiai.

2.3. Subjektas

Nusikalstamos veikos subjektas baudžiamąja teisine prasme yra asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, t. y. tiesiogiai padaręs nusikalstamos veikos sudėties dispozicijoje numatytus objektyviusius požymius, organizavęs, padėjęs ir (arba) kurstęs šių veiksmų padarymą. Nusikalstamos veikos subjektu gali būti tiek pavienis asmuo, tiek bendrininkų grupė, tiek juridinis asmuo, kurio subjektiškumą baudžiamąja teisine prasme nustato BK 20 straipsnis ir baudžiamosios atsakomybės būtinoji sąlyga, numatyta konkrečiame BK specialiosios dalies straipsnyje. Fizinis asmuo kaip baudžiamosios atsakomybės subjektas gali atitikti tiek bendruosius baudžiamosios atsakomybės požymius, tačiau be bendrųjų požymių gali turėti ir specialiuosius požymius. Remiantis BK 13 straipsnio 1 dalimi, nusikalstamos veikos subjektu gali būti pakaltinamas arba ribotai pakaltinamas asmuo, sulaukęs 16 metų amžiaus. Šio straipsnio 2 dalyje yra numatytos išimtys iš bendrosios taisyklės, kai baudžiamoji atsakomybė asmeniui kyla nuo 14 metų amžiaus. Be kita ko, remiantis BK 17 bei 18 straipsniais, nusikalstamos veikos subjektu gali būti tik pakaltinamas arba ribotai pakaltinamas asmuo. Nustatant asmens pakaltinamumą yra pasitelkiama juridinis ir medicininis nepakaltinamumo kriterijai. Medicininį nepakaltinamumo kriterijų sudaro įvairūs psichikos sutrikimai, kuriuos sukelia ligos. Juridinis nepakaltinamumo kriterijus susideda iš dviejų elementų – sugebėjimo suprasti savo veiksmų esmę ir sugebėjimo valdyti savo veiksmus. Negalėjimas suprasti savo veiksmų arba jų pasekmių pavojingumo arba priežastinio ryšio tarp elgesio ir pasekmių vadinamas intelektualiu, o negalėjimas jų valdyti, net ir suvokiant pavojingumą – valiniu juridinio kriterijaus požymiu (Abramavičius, 2003, p. 189). Asmuo laikomas pakaltinamu tik tuo atveju, kai jis suvokia savo veiksmų žalingumą, pavojingumą, priešingumą teisei bei gali savarankiškai juos valdyti. Tuo tarpu ribotai pakaltinamu asmuo gali būti pripažįstamas tik teismo sprendimu, jeigu jis pirksdamas arba parduodamas vaiką dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas jį pripažinti nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Be to, pažymėtina, jog asmuo, kuris nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžiamas. Esant patologiniam apsvaigimui asmuo gali būti pripažįstamas ribotai pakaltinamu, jeigu dėl apsvaigimo buvo nustatytas ryškus psichikos sutrikimas, atitinkantis BK 18 straipsnio 1 dalyje numatytus požymius.

Baudžiamosios teisės doktrinoje laikoma, jog vaiko pirkimo arba pardavimo subjektu gali būti pakaltinamas, 16 metų sulaukęs fizinis asmuo. Juo gali būti medicinos,

vaikų įstaigų (gimdymo įstaigų, vaikų namų ir pan.) darbuotojai ir kiti asmenys, taip pat vaikų tėvai, įtėviai, globėjai (Abramavičius, 2009, p. 207). BK 157 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad numatytos nusikalstamos veikos subjektu gali būti ir juridinis asmuo. Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 157 straipsnį trauktino subjekto amžius yra 16 metų, gali susidaryti situacijos, kai nepilnamečiai, kurie sulaukę 16 metų, bet nesulaukę 18 metų, parduoda ar perka vaikus. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje nustatyta, kad vaikai pardavinėjo vaikus. Šioje byloje nuteistieji suaugusieji pirkto nepilnametes merginas siekdami lytinio pasitenkinimo. Nuteistieji dėl merginų lytiniam santykiams suradimo kreipėsi į specialiosios mokyklos auklėtines nepilnametes, su kuriomis iš anksto susitarė, kad šios už piniginių atlygį suras kitų merginų, sutiksiančių lytiškai santykiauti už pinigus. Nuteistieji atvykdavo pasiimti nukentėjusiųjų į miestelį, neatsižvelgdami į jų sutikimą, t. y. pasinaudodami merginų pažeidžiamumu dėl nepilnametystės, įgydavo jas ir gabendavo savo automobilyje, turėdami tikslą seksualiai išnaudoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Šiame kontekste įdomu pažymėti, kad S. Venskutė magistro darbe pateikė pasiūlymą pakelti baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą ir numatyti, jog asmenį už BK 157 straipsnyje įtvirtintą nusikalstamą veiką būtų galima traukti baudžiamojon atsakomybėn tik jei jis nusikaltimą padaro sulaukęs 18 metų (Venskutė, 2016, p. 42). Autorės manymu, nors iš pirmo žvilgsnio tokia baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba atrodytų logiška, vis dėlto negalima daryti tokios vienareikšmiškos išvados dėl tikslingumo pakeisti šios nusikalstamos veikos subjekto amžių. Kaip jau minėta anksčiau, vaiko pirkimas ar pardavimas yra specialioji prekybos žmonėmis norma, todėl šiuo atveju reikšminga atsižvelgti ir į baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis nustatytą subjekto amžių. Baudžiamosios teisės doktrinoje laikoma, jog prekybos žmonėmis subjektu gali būti asmuo nuo 16 metų amžiaus (Abramavičius, 2009, p. 168). Taigi, norint pakelti baudžiamosios atsakomybės už prekybą vaikais subjekto amžiaus ribą, reikėtų suderinti ir kitų susijusių nusikalstamų veikų amžiaus ribą, priešingu atveju susidarytų nelogiškos situacijos, kai asmenys, kuriems yra suėję 16 metų, bet dar nėra suėję 18 metų, atsako už prekybą žmonėmis, tačiau neatsako už prekybą vaikais.

Kita vertus, vertinant S. Venskutės pateiktą siūlymą padidinti baudžiamosios atsakomybės už prekybą vaikais amžiaus ribą, atsižvelgtina ir į kitų nusikaltimų, įtvirtintų tame pačiame BK skyriuje kaip ir prekyba vaikais, subjekto amžių. Kaip matyti, už daugelį šiame skyriuje įtvirtintų nusikalstamų veikų, kurių nukentėjusysis yra vaikas,

numatyta baudžiamoji atsakomybė tik nuo 18 metų amžiaus. Tokiomis veikomis yra vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką (BK 159 straipsnis), vaiko įtraukimas vartoti vaistus ar kitas apkvaišinančias priemones, ar Lietuvos Respublikos tam tikrų dopingo medžiagų kontrolės įstatyme nurodytas medžiagas (BK 160 straipsnis), vaiko įtraukimas girtauti (BK 161 straipsnis), vaiko išnaudojimas pornografijai (BK 162 straipsnis) ir kiti BK straipsniai, kuriuose įtvirtintų nusikalstamų veikų subjektu gali būti tik pilnametis žmogus. Taigi, galima teigti, kad S. Venskutė pagrįstai kėlė klausimą dėl subjekto pagal BK 157 straipsnį minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus keitimo. Autorės manymu, ši subjekto amžiaus riba turėtų būti padidinta iki 18 metų, tačiau toks keitimas turėtų būti suderintas su prekybos žmonėmis subjekto amžiumi.

Analizuojant subjektą, vertėtų atkreipti dėmesį, kad vienas iš BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų vaiko pirkimą ar pardavimą kvalifikuojančių požymių yra susijęs su šio nusikaltimo subjektu. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, vienu iš kvalifikuojančių baudžiamąją atsakomybę požymiu laikoma aplinkybė, jeigu BK 157 straipsnio 1 dalyje numatyta veiką asmuo padaro būdamas valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo, vykdydamas įgaliojimus. Šiam požymiui inkriminuoti būtina nustatyti šias sąlygas: 1) prekybos vaikais nusikaltimą padarė asmuo, kuris yra valstybės tarnautojas ar kitas asmuo, atliekantis viešojo administravimo funkcijas; 2) šį nusikaltimą toks asmuo padarė vykdydamas savo pareiginius įgaliojimus, t. y. jo nusikalstami veiksmai turi būti susiję su jo pareigų atlikimu (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). BK 230 straipsnyje pateiktas valstybės tarnautojo ir kitų asmenų, atliekančių viešojo administravimo funkcijas, sąvokų apibrėžimas. Šio straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad įgaliojimų vykdymas apima bet kokią naudojamąsi valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens padėtimi, nesvarbu, ar tai patenka į valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui teisės aktais apibrėžtą įgaliojimų sritį, ar ne. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra ne kartą nurodęs, jog valstybės institucijos ir jų tarnautojai privalo užtikrinti viešąjį interesą, ginti žmogaus teises ir laisves (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo..., 2006). Autorės nuomone, atsižvelgiant į tai, kad iš valstybės tarnautojų ir iš viešojo administravimo subjektų tikimasi viešojo intereso bei žmogaus teisių ir laisvių gynimo, pagrįstai šių subjektų veika prekyboje žmonėmis laikoma pavojingesne, kadangi tai tiesiogiai susiję su jų įgaliojimų vykdymu. Tačiau svarbu pabrėžti, kad kvalifikuojančiu požymiu laikytina ne bet kokia situacija, kai žmonėmis prekiauja valstybės tarnautojai ar viešojo administravimo funkcijas atliekantys asmenys, bet šis požymis kvalifikuojamas tik tada, kai minėti subjektai šią veiką padaro vykdydami savo įgaliojimus. Nors atliekant šį tyrimą nepavyko aptikti atvejų, kuomet prekybos

žmonėmis ar prekybos veikais subjektas būtų valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis, tačiau tai nereiškia, kad tokių atvejų nepasitaikys ir ateityje. Modeliuojant situacijas, kada valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo galėtų būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal analizuojamą straipsnį, šių asmenų veiksmai galėtų pasireikšti, pavyzdžiui, pareigūnui neatliekant patikrinimo oro uoste žinant arba siekiant, kad auka būtų išgabenta į kitą valstybę, praleidžiant auką su netikrais ar suklastotais dokumentais ar vizomis ir pan.

Apibendrinant, vaiko pirkimo arba pardavimo subjektu gali būti pakaltinamas, 16 metų sulaukęs fizinis asmuo, taip pat juridinis asmuo. Jeigu BK 157 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką padaro specialusis subjektas - valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo, vykdydamas įgaliojimus, tai laikytina kvalifikuojančiu šį nusikaltimą požymiu. Tam, kad būtų galima inkriminuoti šį kvalifikuojantį požymį, būtina nustatyti ne tik tai, kad šį nusikaltimą padarė valstybės tarnautojas ar kitas asmuo, atliekantis viešojo administravimo funkcijas, tačiau būtina nustatyti ir tai, kad šį nusikaltimą toks asmuo padarė vykdydamas savo pareiginius įgaliojimus, t. y. naudodamasis valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens padėtimi, net ir tais atvejais, kai šie įgaliojimai nepatenka į valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui teisės aktais apibrėžtą įgaliojimų sritį.

2.4. Subjektyvioji pusė

Nusikalstamų veikų subjektyviąją pusę apibūdina asmens vidinis, psichinis santykis su daroma nusikalstama veika. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas, taip pat ir vaiko pirkimą ar pardavimą, visais atvejais yra būtina nustatyti du pagrindinius subjektyviosios pusės požymius – asmens kaltę ir pakaltinamumą. Mokslinėje literatūroje laikomasi nuomonės, kad pakaltinamumas - tai asmens sugebėjimas suprasti savo veiksmus ir juos valdyti. (Drakšienė ir Drakšas, 2008, p. 48). Atsižvelgiant į tai, kad teismų praktikoje praktiškai nepasitaiko atvejų, kai BK 157 straipsnyje numatyta nusikalstama veika padaro asmuo, kuris yra nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas, šiame darbe pakaltinamumo kriterijus nebus analizuojamas. Be kaltės vaiko pirkimo arba pardavimo subjektyviąją pusę apibūdina ir kitas svarbus požymis, kuris tiesiogiai numatytas BK 157 straipsnio dispozicijoje – nusikalstamos veikos padarymo tikslas. Nors šis požymis baudžiamosios teisės teorijoje laikomas fakultatyviuoju, kiekvienoje vaiko pirkimo ar pardavimo byloje jį būtina nustatyti ir įrodyti.

BK 16 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog asmuo baudžiamas už nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimą padarymą dėl neatsargumo tik šio kodekso specialiojoje dalyje atskirai numatytais atvejais. Kadangi BK 157 straipsnyje nenumatyta, kad vaiko pirkimas ar pardavimas galėtų būti padaromas dėl neatsargumo, vadinasi ši nusikalstama veika gali būti padaroma tik tyčine kaltės forma. Mokslinėje literatūroje laikoma, jog vaiko pirkimo arba pardavimo subjektyvioji pusė pasireiškia tik tiesiogine tyčia (Fedosiuk, 2013, p. 212). Pagal BK 15 straipsnio 2 dalies 1 punktą, esant formaliai nusikaltimo sudėčiai, nusikaltimas yra padaromas tiesiogine tyčia, jeigu jį darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti. Tam, kad būtų galima nustatyti, jog asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, reikia įrodyti, jog jis suvokė daromų alternatyvių veikų, sudarančių prekybos vaikais nusikaltimo sudėtį, esmę. Analizuojant subjektyviąją prekybos vaikais pusę ir kaltę, gali kilti klausimas dėl būtinumo įrodyti kaltininko supratimą apie savo kėsimosi objektą – vertybę, kuri pažeidžiama prekiaujant vaikais. Šiuo atveju, pritartina nuomonei, teigiančiai, kad „<...> paties kaltininko suvokimas ar nesuvokimas, kokį objektą pažeidžia jo daroma nusikalstama veika <...> neturi reikšmės nustatant jo kaltės formą, t. y. nėra būtinas tyčios požymis” (Bikelis, 2007, p. 51.). Šiuo aspektu pažymėtina, jog prekybos vaikais objektą sudaro ne viena, bet net kelios vertybės, t. y. kaip minėta, šia nusikalstama veika kėsiamasi į normalų vaiko vystymąsi, jo laisvę, garbę ir orumą, neliečiamybę ir į kitas vertybes, todėl logiška, kad esant daugybei vertybių, į kurias kėsiamasi, visų jų

kaltininkas gali ir nesuvokti, be to, tokį kaltininko (ne)supratimą būtų sudėtinga įrodinėti. Dėl šių aplinkybių darytina išvada, kad kaltininko suvokimas ar nesuvokimas apie tai, kokį objektą pažeidžia savo nusikalstamais veiksmais, pagrįstai nelaikoma būtinuoju subjektyviosios pusės požymiu.

Aptarti požymiai apibūdina intelektualinį tiesioginės tyčios momentą. Valinis prekybos vaikais tyčios momentas atskleidžiamas per kaltininko norą įgyvendinti objektyviuosius vaiko pirkimo ar pardavimo požymius. Teismų praktikoje pažymėta, kad, sprendžiant dėl BK 157 straipsnyje įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties buvimo kaltininko veikoje, reikia nustatyti tiesioginę kaltininko tyčią, būtent žinojimą arba siekimą, kad vaikas būtų neteisėtai įvaikintas, išnaudojamas vergijos ar panašioms į vergiją sąlygoms, prostitucijai, pornografijai, kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti arba kitiems išnaudojimo tikslams; taip pat žinojimą ir suvokimą, kad veiksmai atliekami būtent su vaiku (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kaip galima pastebėti, prekybos vaikais tyčią sudaro ne tik tiesioginis kaltininko siekis išnaudoti, bet ir bendras suvokimas (žinojimas), kad vaikas yra esamo ar būsimo išnaudojimo objektas (Nikartas, 2009, p. 118). Tokių kaltės ribų praplėtimą sąlygojo tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimas pritaikant prekybos vaikais sąvokas nacionalinėje teisėje. Taigi, vaiko pirkimo arba pardavimo subjektyvioji pusė pasireiškia tiesiogine tyčia, o šią tyčinę kaltę sudaro tokie elementai:

- 1) kaltininkas suvokia, kad siūlo pirkti ar kitaip įgyti vaiką arba suvokia, kad parduoda, perka ar kitaip perleidžia arba įgyja vaiką, jį verbuoja, gabena ar laiko nelaisvėje;
- 2) kaltininkas siekia, kad šis vaikas būtų neteisėtai įvaikintas, išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai ar kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstinei, fiktyviai santuokai, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti arba kitiems išnaudojimo tikslams, arba jei ir nesiekia, apie tai žino;
- 3) kaltininkas nori taip veikti.

Taigi, baudžiamoji atsakomybė už BK 157 straipsnyje numatytus nusikalstamus veiksmus siejama ne su pačiu nukentėjusiojo išnaudojimu, o su kaltininko žinojimu, kad nukentėjusysis dėl jo nusikalstamų veiksmų bus išnaudojamas, ir to siekimu. Tuomet nustatytas pats išnaudojimo faktas tik patvirtina kaltininko turėtą tyčios turinį, verbuojant ir gabenant nukentėjusius asmenis, juos kontroliuojant bei išnaudojant savanaudiškiems

tiksams pasiekti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kvalifikuojant vaiko pirkimą arba pardavimą visada būtina įrodyti kaltininko suvokimą, kad nukentėjusysis yra nepilnametis. Praktikoje pasitaiko situacijų, kai nukentėjęs asmuo yra gana arti pilnametystės ir kaltininkas suklysta dėl aukos amžiaus, klaidingai įvertinęs išorinius požymius ar protinį išsivystymą. Tačiau neretai pasitaiko ir atvejų, kai kaltininkas iš tiesų žinojęs apie nukentėjusiojo nepilnametystę, siekdamas sušvelninti sau padėtį, meluoja dėl aukos amžiaus nežinojimo. Todėl teismai turi ypač atidžiai vertinti tokias situacijas. Jei kaltininkas išties suklydo vertindamas aukos amžių, tai jo veika turėtų būti kvalifikuojama kaip prekyba žmonėmis. Siekiant išvengti kaltininko piktnaudžiavimo, S. Nikartas siūlo vadovautis teismų praktikoje seksualinės prievartos nusikaltimų bylose suformuluotais kriterijais, kuriais remiantis nustatinėjama, ar kaltininkas galėjo ir turėjo suvokti asmens amžių. Taigi šie kriterijai yra: 1) santykių tarp kaltininko ir nukentėjusiojo glaudumas; 2) pažinties tarp kaltininko ir nukentėjusiojo trukmė; 3) nukentėjusio asmens fiziniai požymiai; 4) nukentėjusiojo amžius (pavyzdžiui, jei nukentėjusiajam arti 18 metų, tai vertinama kaip didesnė tikimybė, kad kaltininkas apie amžių galėjo nežinoti) (Nikartas, 2009, 123-124). Papildomu kriterijumi autorė siūlytų laikyti ir tam tikrą nukentėjusiojo elgesį (pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-52-107-2012 nustatyta, kad nuteistieji su nukentėjusiaja bendravo kaip su pilnamete, turinčia atitinkamą gyvenimo patirtį tiek gėrime, tiek rūkyje, kaip su turinčia bendravimo patirtį su priešingos lyties asmenimis). Kaip pavyzdį, kokie duomenys galėtų patvirtinti kaltininko žinojimą apie nukentėjusiojo nepilnametystę, galima pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtą situaciją, kurioje teismas konstatavo: „Iš baudžiamosios bylos matyti, kad: nukentėjusiosios nuteistiesiems buvo pasakiusios savo amžių; nuteistasis A. S. 2015 metais socialiniame tinkle „Facebook“ bendravo su nukentėjusiaja L. S., kurios profilyje buvo nurodyta, jog jai yra 17 metų; nuteistajam R. F. nuteistoji E. G. buvo nurodžiusi, jog yra nepilnametė ir mokosi kartu su nukentėjusiosiomis L. S. ir S. G.; nukentėjusiosios atrodė pagal savo amžių; nuteistieji R. F. ir A. S. dėl merginų lytiniais santykiais paieškos kreipėsi į specialiosios mokyklos auklėtines; nukentėjusiųjų pasiimti jie atvykdavo į (duomenys neskelbtini) miestelį; vieno iš ketinimų lytiškai santykiauti nuteistasis R. F. nerealizavo, nes nuteistoji E. G. pranešė, kad nukentėjusiosios S. G. ieško (duomenys neskelbtini) specialiosios mokyklos auklėtojos. Vadinasi, nuteistieji suvokė, kad perka nepilnamečius asmenis, siekdami, kad jie būtų išnaudojami kitomis seksualinio išnaudojimo formomis, ir to norėjo, t. y. veikė tiesiogine tyčia.“ Kitoje byloje

teismas kaltininko žinojimą apie nukentėjusiojo nepilnametystę grindė tuo, kad nuteistasis su nukentėjusiuoju gyveno tame pačiame kaime ir vienas kitą pažinojo, sveikindavosi, nukentėjusį vadino mažybinio vardu, nuteistasis S. K. nukentėjusiajam plaukti keltu nupirko jaunimo bilietą, o sau ir V. Š. – suaugusiųjų bilietus, nuteistasis S. K. atvyko į policijos įstaigą pasiimti sulaikyto nukentėjusiojo, nes Norvegijoje sulaikytas nepilnametis iš policijos įstaigos be suaugusio atstovo negali būti paleidžiamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kaip minėta, egzistuoja situacijos, kai kaltininkas, bandydamas sušvelninti sau atsakomybę, apsimeta nežinojęs apie aukos nepilnametystę. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo situaciją, kai apeliantai, nuteisti pagal BK 157 straipsnį, teigė nežinoję apie aukos nepilnametystę, nes nukentėjusysis nepateikė tėvų leidimo išvykti į užsienį. Vis dėlto, vertindamas tokius apeliančių argumentus, teismas juos atmetė kaip nepagrįstus. Byloje nustatyta, kad įvykio metu A. S. buvo 17 metų amžiaus. Šios aplinkybės nuteistiesiems M. M. ir G. G. buvo gerai žinomos, nes apie tai jiems pasakė patys nukentėjusieji dar iki išvykstant į Suomiją daryti vagysčių. Iš nukentėjusiojo A. D. parodymų matyti, kad A. D. tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek pirmosios instancijos teisme tvirtino, kad M. M. ir G. G. jis pasakė, jog A. S. neturi 18 metų, bet M. M. su G. G. nekreipė į tai dėmesio ir aiškino, kad tai neturi reikšmės. Nuteistasis M. M., duodamas parodymus pirmosios instancijos teisme, taip pat patvirtino, kad A. S. sakė, jog šiam iki 18 metų trūksta penkių mėnesių. Kad A. S. neturi 18 metų amžiaus, M. M. patvirtino ir ikiteisminio tyrimo metu, nurodydamas, kad į susitikimą su juo ir G. G. atėjo vaikinukas, kuriam buvo apie 17 metų amžiaus, ir jie jam siūlė už atlygį važiuoti į Suomiją vogti. Todėl akivaizdu, kad aptarti nukentėjusiojo A. D., nuteistojo M. M. parodymai paneigia apeliančių aiškinimą, kad nuteistieji M. M., G. G. įvykio metu A. S. amžiaus nežinojo. Be to, iš nukentėjusiųjų parodymų matyti, kad bilietus į keltą pirkė vienas iš nuteistųjų M. M. A. S. patvirtino, jog tam M. M. buvo paėmęs jo asmens dokumentą. Apeliacinis teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad vaiko laikino išvykimo į Šengeno valstybę atveju neprivalu turėti vieno iš tėvų sutikimą, nesvarbu, ar vaikas vyksta su vienu iš tėvų, ar su lydinčiu asmeniu ar net vienas. Šengeno erdvei priklauso 26 valstybės, iš kurių viena yra ir Suomija. Taigi, toks nuteistųjų argumentas nepagrįstas, nes A. S. galėjo išvykti ir be tėvų sutikimo, pateikdamas savo asmens dokumentą bilietą pirkusiam M. M., ką jis ir padarė. Sužinojus apie A. S. amžių, nuteistųjų M. M. ir G. G. nukentėjusiajam A. D. pasakyti žodžiai, kad neturi reikšmės, jog A. S. yra nepilnametis, neprieštarauja tam, jog nuteistieji su nepilnamečių pervežimo per valstybės sieną galimybėmis buvo susipažinę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kitoje byloje apeliantas nežinojimą apie aukos amžių argumentavo tuo, kad „R. R., būdama beveik 17 metų amžiaus, gyveno kaip suaugusi, dalyvaudavo vakarėliuose, kuriuose būdavo vartojamas alkoholis, elgėsi kaip suaugusi, atrodė kaip pilnametė, pamokų laiku būdavo ne mokykloje, todėl jis nežinojo ir pagal aplinkybes negalėjo suprasti, kad ji yra nepilnametė. T. R. ir N. M. teisme taip pat patvirtino, kad iš išvaizdos nesuprato, kad R. R. nepilnametė.“. Teismas šioje byloje konstatavo, kad nors nuteistieji teigia, kad jiems nebuvo žinomas nukentėjusiųjų amžius, taip pat nežinoma buvo ir apie jų sveikatos būklę, tačiau tikėti tokiais jų parodymais nėra pagrindo. Tiek nukentėjusioji R. M., tiek nukentėjusioji R. R. apklausiamos nuosekliai patvirtino, jog N. M. buvo žinomas jų amžius. Šią aplinkybę patvirtino ir N. M., kuris, be kita ko, parodė, jog nukentėjusiųjų amžius buvo žinomas ir D. V., R. V., jis pats jiems apie tai pasakė. Liudytojas T. R. teisme taip pat patvirtino, jog jam su D. V. nuvykus į butą, adresu (-), kur buvo laikomos abi nukentėjusiosios, bendraujant su jomis, paaiškėjo, kad jos nepilnametės. Faktą, jog nuteistiesiems buvo žinomas nukentėjusiųjų amžius taip pat patvirtina byloje nustatyta aplinkybė, jog abiem nukentėjusiosioms, bendru D. V., R. V., T. R., N. M. sutarimu, ką apklausų metu patvirtino liudytojai N. M., T. R., pačios nukentėjusiosios, buvo pagaminti suklastoti asmens dokumentai, pakeičiant jų asmens duomenis. Nukentėjusioji R. R. dėl disponavimo suklastotu asmens dokumentu buvo sulaikyta pasienio pareigūnų, už ką buvo nuteista (-) nuosprendžiu. Nukentėjusioji R. R. apklausama taip pat patvirtino, jog A. J. taip pat buvo žinoma, kad ji yra nepilnametė. Netikėti šiais nukentėjusiosios parodymais nėra pagrindo, kadangi tiek iš jos, tiek iš paties A. J. parodymų matyti, kad pastarieji buvo pažįstami apie pora metų, nuolat bendraudavo. Natūralu, kad bendraujant tokį ilgą laikotarpį A. J. negalėjo nežinoti nukentėjusiosios amžiaus. Šiame kontekste pastebėtina ir tai, kad pats A. J. apklausiamas ikiteisminio tyrimo metu patvirtino, jog jam buvo žinoma, kad R. R. lanko mokyklą, jai 2009 m. buvo apie 17 metų, ji nuolat bėgdavo iš namų, apie ką jam pasakodavo tiek nukentėjusioji, tiek rašydavo laikraščiuose (Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Analizuojant subjektyviąją veikos pusę, reikėtų aptarti ir BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą kvalifikuojantį vaiko pirkimo ar pardavimo požymį - žinojimą ar siekimą, kad būtų paimtas nukentėjusio asmens organas, audinys ar ląstelės. Šis požymis buvo įtvirtintas įgyvendinant 2004 m. kovo 31 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2004/23/EB, nustatančią žmogaus audinių ir ląstelių donorystės, įsigijimo, ištyrimo, apdorojimo, konservavimo, laikymo bei paskirstymo kokybės ir saugos standartus. Šios direktyvos 1 straipsnyje įtvirtintas tikslas: „Ši direktyva nustato žmogaus audinių ir

ląstelių, numatytų naudoti žmonėms, kokybės ir saugos standartus, norint užtikrinti aukšto lygio žmogaus sveikatos apsaugą“. Įtvirtinus šį kvalifikuojantį požymį taip pat buvo įgyvendinti įsipareigojimai, kylantys iš Direktyvos 2011/36/ES, kurios 2 straipsnyje nurodyta, kad „1. Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad būtų baudžiama už toliau nurodytas tyčines veikas. <...> 3. Išnaudojimas apima bent jau kitų asmenų prostitucijos išnaudojimą ar kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, įskaitant elgetavimą, vergiją ar į vergiją panašią praktiką, priverstinę tarnystę, išnaudojimą įtraukiant į nusikalstamą veiką, arba organų išėmimą.“ Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymo 10 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta: „Gyvo ar mirusio žmogaus audiniai ir organai negali būti civilinių sandorių objektas“. Šiuo atveju nusikaltimo tikslas yra neteisėtai įgyti vaiko organą, audinį ar ląstelę persodinimo, medicininių ar kitokių tyrimų, eksperimentų ir kitais tikslais, t. y. prekybos vaikais auka išnaudojama būtent organui, audiniui ar ląstelei įgyti, todėl organo, audinio ar ląstelės neteisėto paėmimo atveju kitokio aukos išnaudojimo, numatyto BK 157 straipsnio 1 dalyje, gali ir nebūti. Šiam požymiui inkriminuoti būtina nustatyti, kad kaltininkas pats siekė įgyti aukos organą, audinį ar ląstelę arba žinojo apie tokį kitų nusikaltime dalyvaujančių asmenų tikslą (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Žmogaus organai yra atskiros kūno dalys, sudarytos iš įvairių audinių, kurie išlaiko savo struktūrą, vaskuliariškumą (kraujagyslių buvimas ir gebėjimas aprūpinti krauju) ir galimybę atlikti fiziologines funkcijas. Žmogaus audiniai yra gyvo ar mirusio žmogaus kūno dalys, reikalingos recipiento (žmogaus, kuriam perpilamas kraujas, transplantuojami audiniai ar organai) organizmo funkcijoms atkurti. Žmogaus ląstelės yra kraujas ar jo komponentai, įskaitant kraujodaros kamienines ląsteles, išgaunami iš suaugusio žmogaus arba placentos ar placentinio kraujo po vaiko gimimo, taip pat sperma, kiaušialąstės, embrionas ar embriono ląstelės, vaisiaus ląstelės ar audiniai (Abramavičius, 2010, p. 170).

Analizuojant subjektyviąją vaiko pirkimo arba pardavimo pusę, reikėtų pažymėti, jog BK 157 straipsnyje pateikiamas nebaigtinis išnaudojimo tikslų sąrašas, kas leidžia pagal šį straipsnį kvalifikuoti vaiko pirkimą arba pardavimą siekiant bet kokio vaiko išnaudojimo ar žinant, kad jis bus išnaudotas bet kokiais išnaudojimo tikslais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, esant nebaigtiniam prekybos vaikais išnaudojimo tikslų sąrašui, įstatymą taikantys subjektai nėra įsprausti į įstatymo rėmus ir gali nustatyti BK neįvardytą išnaudojimo tikslą. Kita vertus, nebaigtinio išnaudojimo tikslų sąrašo įtvirtinimas rodo, kad prekybos vaikais, kaip ir prekybos žmonėmis, nusikaltimai gali būti daromi turint įvairiausių siekių. Nors

įstatymų leidėjas BK 157 straipsnyje pateikia dažniausiai pasitaikančius vaikų išnaudojimo tikslus, kitų valstybių praktikoje pasitaiko ir kitokių vaikų išnaudojimo formų. Pavyzdžiui, kitokiais išnaudojimo tikslais būtų galima pripažinti asmens išnaudojimą neteisėtiems moksliniams eksperimentams, kovoms be taisyklių ir pan.) (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Taip pat kaip pavyzdį galima pateikti vaikus karius, kurie tapę prekybos vaikais aukomis priverčiami tarnauti kaip kareiviai – jie naudojami kare kaip skydai, sprogmenų nešiotojai. Tokių vaikų išnaudojimo būdą galima laikyti vienu žiauriausių, kadangi vaikai kariai gyvena ypač sunkiomis sąlygomis, jiems trūksta maisto, jie mušami, baudžiami ir žeminami, be to, dažniausiai tokie vaikai kare nužudomi arba sunkiai sužeidžiami (Muath Yahia Yosef Al-Zoubi, 2015, p. 41). Kitas pavyzdys, kokiems tikslams vaikai pardavinėjami užsienio valstybėse, yra vaikų išnaudojimas kupranugarių lenktynėse. Vaikais prekiaujama turint tikslą juos įtraukti į šį nežmonišką sportą dėl jų lengvo svorio, kad kupranugariai bėgtų greičiau, o tam, kad vaikai nepriaugtų svorio, jie yra laikomi nelaisvėje žiauriomis sąlygomis, verčiami badauti. Kiekvienais metais tūkstančiai vaikų nuo 2 metų amžiaus yra parduodami tokioms šalims kaip Afganistanas, Bangladešas, Iranas, Pakistanas, Sudanas būtent tam, kad jie jodintų kupranugariais lenktynėse arabų šalyse (*U. S. State Department Trafficking...*, 2005). Pažymėtina, kad kai kurios šalys pradėjo drausti tokią vaikų išnaudojimo formą, pavyzdžiui, 2005 m. Jungtiniai Arabų Emyratai priėmė įstatymą, draudžiantį išnaudoti vaikus kupranugarių lenktynėse iki 15 metų.

Apibendrinant kas išdėstyta, svarbiausi vaiko pirkimo ar pardavimo subjektyviosios pusės požymiai yra kaltė ir tikslas. Vaiko pirkimo arba pardavimo subjektyvioji pusė pasireiškia tik tiesiogine tyčia: kaltininkas suvokia, kad siūlo pirkti ar kitaip įgyti vaiką arba suvokia, kad parduoda, perka ar kitaip perleidžia arba įgyja vaiką, jį verbuoja, gabena ar laiko nelaisvėje ir siekia, kad šis vaikas būtų neteisėtai įvaikintas, išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai ar kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstinei, fiktyviai santuokai, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti arba kitiems išnaudojimo tikslams, arba jei ir nesiekia, apie tai žino; ir kaltininkas nori taip veikti. Taip pat visais atvejais kvalifikuojant veiką kaip vaiko pirkimą arba pardavimą, būtina nustatyti ir kaltininko suvokimą, kad nukentėjęs yra vaikas.

3. VAIKO PIRKIMO ARBA PARDAVIMO SANTYKIS SU KITOMIS BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME NUMATYTOMIS SUSIJUSIOMIS NUSIKALSTAMOMIS VEIKOMIS

Vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos sudėtį sudaro daug alternatyvių požymių, todėl prekyba vaikais yra susijusi ir su kitomis nusikalstamomis veikomis. Analizuojant teismų praktiką pastebėta, jog neretai klystama kvalifikuojant veikas, pasitaiko atvejų, kai vaiko pirkimas arba pardavimas painiojamas su kitomis nusikalstamomis veikomis, todėl yra reikšminga paanalizuoti vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamos veikos santykį su panašiomis veikomis.

Visų pirma, kadangi, kaip minėta, vaiko pirkimas ar pardavimas yra specialioji prekybos žmonėmis norma, reikėtų aptarti šių dviejų nusikalstamų veikų santykį. Tarpusavyje lyginant šių dviejų nusikalstamų veikų objektyviuosius požymius, galima pastebėti, kad kai kurie požymiai sutampa. Dėl to mokslinėje literatūroje prekyba vaikais nagrinėjama kartu su prekyba žmonėmis. Tačiau prekyba vaikais, lyginant su prekyba žmonėmis, yra specifinis nusikaltimas. Jis skiriasi kai kuriais savo požymiais arba išoriškai tapatūs požymiai išsiskiria skirtingomis formomis (Nikartas, 2009, p. 120). Būtent nukentėjusiojo asmenybės specifika (nevisiška fizinė, psichinė, socialinė branda, neveiknumas ar nevisiškas veiknumas) sąlygoja pagrindinį vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties skirtumą nuo prekybos žmonėmis – vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtyje nėra numatyti veikos padarymo būdai, kurie yra įtvirtinti prekybos žmonėmis straipsnio dispozicijoje (Nikartas, 2009, p. 121). Kita vertus, prekybos žmonėmis atveju nenumatyta baudžiamoji atsakomybė už tokius veiksmus kaip siūlymas pirkti ar kitaip įgyti vaiką, kai prekybos vaikais nusikaltimo sudėtyje šie požymiai yra įtvirtinti. Tokio papildomo požymio būvimas, lyginant su prekyba žmonėmis, taip pat aiškintinas tuo, kad čia nukentėjusysis yra vaikas, kurio atžvilgiu turi būti taikoma padidinta teisių ir interesų apsauga, atitinkamai kėsinimasis į jį suponuoja didesnę nusikaltimo pavojingumą. Kriminalizuoti tokio pobūdžio veiksmus įpareigoja ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos.

Teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad specifinis nukentėjusysis (šiuo atveju vaikas) lemia, jog, skirtingai nei prekybos žmonėmis atveju, baudžiamasis įstatymas nereikalauja nustatyti nukentėjusiojo valią palenkiančių būdų panaudojimo. Toks aiškinimas atitinka Direktyvos 2011/36/ES 2 straipsnio 5 dalies, Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 4 straipsnio c punkto, Protokolo dėl

prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, 3 straipsnio c punkto nuostatas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Vis dėlto, kadangi BK 147 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinti tokie objektyvieji požymiai kaip fizinio smurto panaudojimas ar kitoks galimybės priešintis atėmimas, o BK 157 straipsnyje įtvirtinta veika laikytina specialiaja norma BK 147 straipsnio atžvilgiu, gali būti klaidingai preziumuojama, kad vaiko pirkimas arba pardavimas apima visus prievartinius būdus, įtvirtintus BK 147 straipsnio dispozicijoje. Vis dėlto, autorės manymu, vaiko apsaugos nuo bet kokios prievartos aiškinimas suponuoja išvadą, kad vaiko pirkimo ar pardavimo veikoje atliekami prievartinio pobūdžio veiksmai - fizinio smurto ar grasinimų panaudojimas (BK 145 straipsnis) visais atvejais turėtų būti taikomas iš sutapties.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad amžius yra tas kriterijus, kuris padeda atskirti prekybą žmonėmis nuo prekybos vaikais. Suprantama, kad vaikas dėl savo amžiaus yra labiau pažeidžiamas, jam kyla didesnis nei suaugusiesiems pavojus tapti prekybos žmonėmis auka. Kai žmogaus pardavimo ar pirkimo veiksmai susiję su vaikais (nepilnamečiais), yra laikomi nusikalstamais net ir tais atvejais, kai nepanaudotas nė vienas iš atsakomybę už prekybą žmonėmis nustatančiame BK 147 straipsnyje nurodytų veikos padarymo būdų. Svarbu pažymėti, kad baudžiamosios atsakomybės už vaiko pirkimą ar pardavimą nešalina vaiko sutikimas būti išnaudojamam. Nuostata, kad joks galimas vaiko sutikimas būti išnaudojamam neturėtų būti laikomas galiojančiu, įtvirtinta BK 157 straipsnyje, tiek Direktyvos 2011/36/ES preambulės 11 punkte. Kai nepilnametis asmuo pats rodo iniciatyvą būti išnaudojamu, taip pat nepašalina atsakomybės pagal BK 157 straipsnį. Kaip pavyzdį galima pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartį, kurioje teismas pasisakė, jog ir nukentėjusiosios „<...> akivaizdžiai demonstravo lytinių santykių poreikį, t. y. savo apsisprendimą užsidirbti pinigų pardavinėjant savo kūną, nepaisant savo nepilnametystės, savo veiklą viešino tiek per televizijos „Liuks“ kanalą, tiek per portalą „Flirtas.lt“, taip pat kitais būdais ieškojo vyrų lytiniais santykiams“ . Nežiūrint to, kad merginos pačios rodė iniciatyvą, asmenys nuteisti pagal BK 157 straipsnį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

BK 157 straipsnio 1 dalyje yra išvardinti vaiko išnaudojimo tikslai, kurie kaip savarankiškos nusikalstamos veikos kriminalizuoti atskiruose BK straipsniuose, tačiau vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis neapima išnaudojimo veikų. Taip yra todėl, kad

vaiko pirkimo arba pardavimo veikos sudėtis yra formalioji, o šis nusikaltimas laikomas baigtu atlikus bet kurią iš objektyviųjų veiksmų: siūlymą pirkti, kitaip įgyti, pardavimą, pirkimą, kitoki perleidimą, įgijimą, verbavimą, gabenimą arba laikymą nelaisvėje, žinant arba siekiant, kad vaikas būtų išnaudotas. Taigi, kuomet vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimas yra atskleidžiamas jau išnaudojimo stadijoje, pagal bendrą taisyklę kvalifikuojama turėtų būti kartu su vienu iš straipsnių, numatančių baudžiamąją atsakomybę už išnaudojimą, t. y. kaip realioji sutaptis. Jei vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo sudėtyje būtų numatytas ir pats išnaudojimo požymis, tai labai apsunkintų veikos kvalifikavimą ir baudžiamosios atsakomybės taikymą, nes didelė dalis nusikaltimų yra atskleidžiama verbavimo ar gabenimo stadijose – dar neprasidėjus pačiam išnaudojimui. Tokiu atveju šios veikos turėtų būti kvalifikuojamos kaip pasikėsinimas padaryti vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimą (Nikartas, 2009, p. 124-125).

Vaiko pirkimas ar pardavimas gali būti padaromas siūlant pirkti vaiką, jį kitaip įgyti, parduodant vaiką, jį perkant, kitaip perleidžiant, įgyjant, verbuojant, gabenant arba laikant nelaisvėje ir žinant arba siekiant, kad, neatsižvelgiant į vaiko sutikimą, jis būtų išnaudojamas nusikalstamai veikai daryti. BK 159 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už vaiko įtraukimą į nusikalstamą veiką. Taigi, reikšminga paanalizuoti, koks šių dviejų veikų santykis. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo situaciją, kai keturi asmenys buvo pripažinti kaltais ir nuteisti pagal BK 147 straipsnio 1 dalį ir BK 157 straipsnio 2 dalį už tai, kad jie, veikdami bendrininkų grupe, pasinaudodami nukentėjusiųjų, taip pat ir vaikų, pažeidžiamumu, verbavo ir gabeno juos į užsienį siekdami, kad nukentėjusieji būtų išnaudojami nusikalstamoms veikoms daryti. Šioje byloje vienas nuteistųjų pateikė apeliacinį skundą, kuriame nurodė, kad nuteistiesiems inkriminuoti verbavimo nusikalstamai veikai daryti veiksmai (BK 147 ir 157 straipsnių dispozicijos) niekuo nesiskiria nuo vaiko įtraukimo į nusikalstamą veiką įtikinėjimo, prašymo, papirkimo, grasinimo, apgaule ar kitokiu būdu sąvokos (BK 159 straipsnio dispozicija). Lietuvos apeliacinis teismas motyvacinėje nutarties dalyje nurodė, kad nuteistiesiems pareikšto kaltinimo esmė – prekyba žmonėmis, kuri pasireiškė nukentėjusiųjų, tarp jų ir dviejų vaikų, išnaudojimu nusikalstamoms veikoms (vagystėms) daryti. Apeliacinis teismas pažymėjo, kad vienas iš BK 147 ir BK 157 straipsnių sudėties požymių yra išnaudojimo nusikalstamoms veikoms daryti tikslas, jis byloje nustatytas, tačiau nėra sietinas su atskirų nusikalstamų veikų požymių nurodymu kaltinamajame akte. Nagrinėjamu atveju nuteistieji nebuvo teisiami už vagystes ar vaiko įtraukimą į nusikalstamą veiką, jų atsakomybės pagrindas buvo ne vagystės nusikaltimas, bet asmenų, tarp jų ir nepilnamečių, palenkimas užsiimti nusikalstamomis veikomis

užsienyje, kurios jiems duotų pelną, o tai atitinka prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos sudėties požymių įrodinėjimą, kuris šiuo atveju neapima vagystės ir vaiko įtraukimo į nusikalstamą veiką sudėties požymių įrodinėjimo ir nustatymo (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, kaip matyti, apeliacinis teismas BK 157 ir BK 159 straipsniuose įtvirtintas veikas atribojo pagal objektyviuosius požymius ir pagal tikslą. Tačiau aiškiausiai šias dvi nusikalstamas veikas atskyrė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nurodęs, kad vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką ir prekyba vaiku skiriasi veiksmy prieš vaiką turiniu ir apimtimi. Prekybos vaiku pasikėsinimo objektas yra vaiko laisvė, į kurią kėsinaasi asmuo vienu ar keliais iš dispozicijoje išvardytų veiksmy. Šiam nusikaltimui būdinga tai, kad kontroliuojant vaiką jo laisvė visiškai ar iš dalies suvaržoma. Vaiko pirkimo ar pardavimo atveju kaltininko tikslas yra siekimas vaiką neteisėtai išnaudoti, o vaiko įtraukimo į nusikalstamą veiką atveju tikslas nėra būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis. BK 157 straipsnyje nustatyto vaiko pirkimo ar pardavimo sudėtis yra formalioji, todėl ši nusikalstama veika laikoma baigta nuo bet kurio iš šio straipsnio dispozicijoje nurodytų alternatyvių veiksmy atlikimo; BK 159 straipsnyje – materialioji, tai reiškia, kad būtina nustatyti nusikalstamos veikos padarinius – įtraukimą – bei priežastinį ryšį tarp veikos ir padarinių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kadangi vienas iš prekybos vaikais išnaudojimo būdų yra vaiko išnaudojimas nusikalstamoms veikoms daryti, gali susiklostyti situacijos, kai nenustačius vaiko pirkimo arba pardavimo objektyvių požymių, vaikas apkaltinamas tik už tam tikros nusikalstamos veikos padarymą. Pažymėtina, jog aptikus vaiką nusikalstamos veikos padarymo vietoje, teisėsaugos institucijos išoriškai gali ir nenustatyti prekybos vaikais požymių, o išnaudojamas vaikas, bijodamas išnaudotojų, bijodamas būti išsiųstas iš šalies ar dėl kitų aplinkybių apie tokį išnaudojimą gali neužsiminti, todėl teisėsaugos institucijos kiekvienu atveju, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis asmuo yra nepilnametis, privalo įvertinti, ar šis asmuo nėra galimos prekybos vaikais auka. Šiame kontekste verta paanalizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) 2021 m. vasario 16 d. priimtą sprendimą byloje V. C. L. ir A. N. prieš Jungtinę Karalystę. Šioje byloje nustatyta, kad pareiškėjai V. C. L. ir A. N. yra Vietnamo piliečiai, gyvenantys Jungtinėje Karalystėje. Šie asmenys, remdamiesi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsniu (vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas) ir 6 straipsnio 1 dalimi (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), EŽTT pateikė peticijas dėl valstybės institucijų nesugebėjimo apsaugoti juos nuo prekybos žmonėmis. V. C. L. ir A. N. Jungtinėje Karalystėje buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir nuteisti už su

narkotikais susijusių nusikaltimų padarymą po to, kai pareigūnai juos aptiko kanapių auginimo ūkiuose. Tuo metu šie asmenys dar buvo nepilnamečiai. Nors socialinės tarnybos ir nevyriausybinės organizacijos išreiškė susirūpinimą dėl to, kad šie asmenys galėjo būti prekybos žmonėmis aukos, vis tik šie asmenys buvo nuteisti už narkotinių medžiagų gaminimą. Tokiam Jungtinės Karalystės teismo sprendimui turėjo įtakos tai, kad vienas iš pareiškėjų, remdamasis advokato patarimu, pripažino kaltę. Vėliau kompetentinga institucija pateikė svarius įrodymus, kad vienas pareiškėjų buvo prekybos vaikais auka, susijęs su priverstiniu darbu kanapių ūkyje, todėl abiem pareiškėjams buvo leista pateikti apeliacinius skundus praleidus apskundimo terminą. Pareiškėjai, pateikdami apeliacinius skundus, tvirtino, kad jie - prekybos žmonėmis aukos, todėl negalėjo būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Apeliacinis teismas atmetė pareiškėjų skundus, motyvuodamas tuo, kad prekybos žmonėmis aukos automatiškai neįgyja imuniteto nuo baudžiamajo persekiojimo, o Jungtinės Karalystės įsipareigojimai pagal tarptautinę teisę dėl prekybos žmonėmis aukų nebaudimo įgyvendinami prokurorams nepradedant baudžiamajo persekiojimo, kai jie galima prekybos žmonėmis faktą nustato remiantis pagrįstais įrodymais. Taigi, apeliacinis teismas konstatavo, jog abu pareiškėjai patraukti baudžiamojon atsakomybėn pagrįstai, nenustatytas piktnaudžiavimas procesu, tačiau sumažino nuteistiesiems paskirtas bausmes. EŽTT, nagrinėdamas šią bylą, pažymėjo, jog iki šiol dar nebuvo tekę nagrinėti situacijos, kai potencialios prekybos žmonėmis aukos yra patrauktos baudžiamojon atsakomybėn. Šioje byloje EŽTT nurodė, jog vien tai, kad pareiškėjai buvo aptikti kanapių ūkiuose dar būdami nepilnamečiai, turėjo būti pagrindas įtarti, kad jie galėjo būti prekybos žmonėmis aukos. Tačiau EŽTT nustatė, kad nepaisant tokių patikimų įtarimų, kad jais buvo prekiaujama, nei policija, nei prokuratūra jų neperdavė įvertinti kompetentingai institucijai; nors abi bylas vėliau peržiūrėjo prokuratūra, ji nesutiko su kompetentingos institucijos išvada, nepateikdama aiškių priežasčių, galinčių paneigti kompetentingos institucijos išvadą, o Apeliacinis teismas apsiribojo klausimu, ar sprendimu pradėti baudžiamąjį persekiojimą šioje situacijoje nebuvo piktnaudžiaujama procesu. Todėl EŽTT nustatė, kad abiejų pareiškėjų bylose buvo pažeistas 4 straipsnis. Nors nuteistiesiems ir buvo sušvelnintos bausmės, tačiau EŽTT teigimu, neįvertinimas, ar pareiškėjai buvo prekybos žmonėmis aukos, galėjo sutrukdyti jiems gauti svarbių įrodymų, galinčių padėti jų gynybai. Taigi, konstatuota, jog procesas nebuvo teisingas, todėl buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, numatanti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą (*V. C. L. and A. N. v. the United Kingdom...*, 2021).

Vaiko pirkimas ar pardavimas gali pasireikšti ir atliekant BK 157 straipsnio 1 dalyje nurodytus veiksmus bei žinant arba siekiant, kad, neatsižvelgiant į vaiko sutikimą, jis būtų išnaudojamas prostitucijai. Šiuo aspektu pažymėtina, kad vaiko išnaudojimas prostitucijai yra įtvirtintas BK 307 straipsnio 3 dalyje, kurios dispozicijoje nurodyta: „Tas, kas pelnėsi iš nepilnamečio asmens prostitucijos arba organizavo ar vadovavo nepilnamečio asmens prostitucijai, arba kitaip išnaudojo nepilnametį prostitucijos tikslams, <...>“, taip pat BK 308 straipsnio 3 dalyje, kurios dispozicijoje nurodyta: „Tas, kas verbavo, vertė užsiimti prostitucija ar bet koku būdu įtraukė į prostituciją nepilnametį asmenį, <...>“. Be to, baudžiamoji atsakomybė už atlygintinį lytinės aistros tenkinimą su nepilnamečiu asmeniu numatyta BK 151¹ straipsnio 2 dalyje. Esant tokiam painiam teisiniui reguliavimui, gali būti sudėtinga nustatyti, kada ir koku gi atveju reiktų taikyti vieną ar kitą normą kvalifikuojant veiką, susijusią su vaiko išnaudojimu prostitucijai. Baudžiamosios teisės doktrinoje nustatyta, kad jei vaiko pirkimo arba pardavimo rezultatas yra jo įtraukimas į prostituciją ar pelnymasis iš jo prostitucijos, išnaudojimas pornografijai ar priverstiniam darbui, disponavimas pornografinio turinio dalykais, kuriuose vaizduojamas vaikas, tai sudaro nusikalstamų veikų sutaptį (Abramavičius, 2009, p. 207). Jei asmuo, padaręs BK 157 straipsnyje numatytą veiką, tik perleido prostitucijai, bet negavo pajamų iš jo prostitucijos, BK 307 straipsnis jam negali būti inkriminuotas (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015).

Tai, kad kartais gali būti sudėtinga tinkamai kvalifikuoti nusikalstamas veikas, kai vaikas perleidžiamas už atlygį ir išnaudojamas prostitucijai, patvirtina ir naujausia teismų praktika. Teismai nagrinėjo situaciją, kai nepilnametė mergina buvo parduota seksualinių paslaugų teikimui, o būtent, du asmenys buvo kaltinami tuo, jog vienas jų, turėdamas tikslą gauti pajamų iš nepilnametės prostitucijos, pasinaudodamas jos pažeidžiamumu, interneto puslapyje įdėjo įvairaus turinio skelbimus, susijusius su seksualinių paslaugų teikimu ir tokiu būdu pelnėsi iš nepilnametės prostitucijos, o kitas asmuo, susidomėjęs skelbimu, suderinęs vietą, laiką ir kainą už teikiamas seksualines paslaugas ir suprasdamas, kad mergina yra nepilnametė, už seksualinių paslaugų teikimą perdavė jai ir jos „pardavėjui“ piniginių bei kitokių atlygį (Gutauskas, A. ir Ušinskas, R., 2021). Skirtingų instancijų teismai į šią situaciją žvelgė skirtingai. Štai pirmos instancijos teismas abu asmenis dėl prekybos vaikais išteisino, konstatuodamas, jog nebuvo nustatyta, kad nepilnametė būtų buvusi perduota kliento kontrolei, o pastarasis už tai sumokėjęs atlygį „pardavėjui“. Teismas nustatė, kad klientas atliko su nepilnamete seksualinius veiksmus, sumokėjo už tai atlygį pinigais ir papuošalais jai pačiai, o „pardavėjui“ už pagalbą atsilygino alkoholiu ir tabako gaminiais, todėl nenustatė pagrindo teigti, kad vienas

pardavė, o kitas pirkto vaiką žinodami, kad šis bus išnaudojamas prostitucijai. Pirmosios instancijos teismo įsitikinimu, „pardavėjo“ veika kvalifikuotina kaip pelnymasis iš nepilnamečio asmens prostitucijos pagal BK 307 straipsnio 3 dalį, o kliento - lytinės aistros su nepilnamete tenkinimas, pažeidžiant jos seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą, pažadant ir suteikiant už tai pinigų pagal BK 151¹ straipsnio 2 dalį. Tačiau apeliacinės instancijos teismas padarė priešingą išvadą ir konstatavo, jog vaiko pardavimas pasireiškia vaiko perleidimu pirkėjo ar jo nurodyto kito asmens kontrolei už pinigus ar kitokią turtinę naudą, kuri suteikiama pardavėjui ar jo nurodytam asmeniui. Taigi, teismas patvirtino, jog „pardavėjas“ perleido nukentėjusiąją nepilnametę už atlygį klientui siekdamas, kad ji būtų seksualiai išnaudojama, o kartu pelnėsi iš jos prostitucijos bei gavo turtinės naudos. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija padarė išvadą, kad kliento padarytoje veikoje nėra vieno iš BK 151¹ straipsnio 2 dalyje įtvirtintos nusikaltimo sudėties būtinųjų požymių – jis nežinojo ir negalėjo numatyti, kad nukentėjusioji veikos padarymo metu buvo nepilnametė. Dėl šios priežasties klientas pagal BK 151¹ straipsnio 2 dalį buvo išteisintas. Išteisinus jį dėl šios nusikalstamos veikos, prekybos vaikais sudėties požymių nustatymas jo veikoje teismui tapo neaktuali. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas patvirtino, jog apeliacinės instancijos teismas, tinkamai kvalifikavo „pardavėjo“ veiką kaip vaiko pardavimą siekiant, kad ji būtų išnaudojama prostitucijai, pagal BK 157 straipsnio 1 dalį, ir pelnydamasi iš jos prostitucijos pagal BK 307 straipsnio 3 dalį, remiantis tuo, kad „pardavėjas“ realiai turėjo naudos iš nepilnametės pardavimo seksualinėms paslaugoms, pats dalyvavo jai teikiant seksualines paslaugas, susirašinėjo su potencialiais klientais, pats pagamino devynias pornografinio turinio nuotraukas su jos atvaizdu. Vis dėlto, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nesutiko su tokiu kliento veikų kvalifikavimu ir akcentavo tai, jog iš kaltininko elgesio nuo pat santykio su nukentėjusiaja pradžios iki seksualinių veiksmų su ja atlikimo pabaigos buvo akivaizdu, kad jis suprato, kad siekia lytiškai santykiauti su nepilnamečiu asmeniu, ir to norėjo. Iš jo bendravimo su nukentėjusiaja pobūdžio (jam buvo siunčiamos jos nuogos nuotraukos, taip pat objektyviai jis ją pats matė, atlikdamas lytinius santykius), jo gyvenimiškosios (vedęs, turi penkis vaikus, iš kurių dvi mergaitės yra panašaus į nukentėjusiąją amžiaus) ir seksualinės (teigia turėjęs daug seksualinių partnerių) patirties, jo pakartotinis teiravimasis nukentėjusiosios apie jos amžių, turint informacijos, kad ji galimai lanko mokyklą, jau kartą turėjęs su ja atlygintinių lytinių santykių, rodo ne kliento siekį išsiaiškinti tikrąjį nukentėjusiosios amžių, o rizikavimą jo neišsiaiškinus dar kartą susitikti ir lytiškai su ja santykiauti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, jog BK 151¹ straipsnio 1 dalies norma taikoma tada, kai nėra sunkesnio nusikaltimo požymių, šiuo

atveju faktiškai nustatoma griežtesnė atsakomybė už atlygintinį pasinaudojimą nepilnamečio prostitucijos paslaugomis, kas prieš BK 151¹ straipsnyje nustatytos veikos kriminalizavimą buvo laikoma administraciniu teisės pažeidimu. Taigi, ši faktinė situacija byloje patvirtina, jog nepilnametė nepateko į kliento kontrolę, o finansinis atlygis mokėtas pirmiausia jai už jos seksualines paslaugas, tad veikos kvalifikavimas pagal BK 151¹ straipsnio 2 dalį yra pakankamas kliento veiksams įvertinti. Todėl apeliacinės instancijos teismo nuosprendžio dalis dėl kliento išteisinimo pagal BK 151¹ straipsnio 2 dalį buvo panaikinta ir paliktas galioti pirmosios instancijos teismo kliento nuteisimas pagal šį straipsnį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kadangi vienas iš alternatyvių veiksnių, įtvirtintų BK 157 straipsnio 1 dalies dispozicijoje, yra gabenimas, reikšminga atskleisti šios veikos santykį su BK 292 straipsnyje įtvirtinta veika – neteisėtu žmonių gabenimu per valstybės sieną ir BK 293 straipsnyje įtvirtinta veika - Lietuvos Respublikos piliečių kelionių į užsienį nelegaliai ten jiems pasilikti arba palikti be pagalbos organizavimu. Pirmiausia, BK 292 ir 293 straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų sudėtys yra siauresnės nei gabenimo veikos turinys prekybos vaikais nusikaltimo sudėtyje. Vaiko pirkimo arba pardavimo atveju vaikas gali būti gabenamas šalies viduje arba už jos ribų, nekertant Lietuvos valstybės sienos (Nikartas, 2009, p. 125). Vaiko pirkimas ar pardavimas nuo šių nusikalstamų veikų atirbojamas pagal gabenimo tikslą, t. y. jei asmuo ar asmenys gabenami per valstybės sieną neturint tikslo juos vėliau išnaudoti ar perleisti išnaudotojams, toks gabenimas nebus laikomas vaiko pirkimu ar pardavimu, tačiau jei asmuo per valstybės sieną gabenamas neteisėtai ir su tikslu jį išnaudoti ar parduoti išnaudojimui, inkriminuoti reikia tiek BK 157 straipsnį, tiek BK 292 ar 293 straipsnius kaip sutaptį (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015). Analogiškai reikėtų aiškinti ir neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 straipsnis) santykį su nagrinėjama veika. Jeigu neteisėtai atimama vaiko laisvė neturint tikslo jį išnaudoti BK 157 straipsnyje numatytais tikslais, tokiu atveju veika kvalifikuojama pagal BK 146 straipsnį kaip neteisėtas laisvės atėmimas.

BK 156 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už svetimo mažamečio vaiko pagrobimą arba naujagimių sukeitimą. Šiuo atveju gali kilti klausimas, kaip reikėtų kvalifikuoti veiką, kai mažametis vaikas yra pagrobiamas, pavyzdžiui, turint tikslą jį neteisėtai įvaikinti? Atsižvelgiant į tai, kad BK 157 straipsnis neapima mažamečio vaiko pagrobimo pagal BK 156 straipsnį, jeigu vaikas buvo pagrobtas siekiant jį vėliau išnaudoti BK 157 straipsnyje nustatytais tikslais, vaiko pagrobimas turėtų būti

kvalifikuojamas kaip sutaptis su mažamečio pirkimu ar pardavimu. Tokiu atveju pagrobimas suprantamas kaip slaptas, atviras, apgaulės būdu ar piktnaudžiaujant pasitikėjimu arba bet koku kitu būdu padarytas svetimo (BK 156 straipsnio 2 dalyje numatytu atveju ir savo) mažamečio vaiko paėmimas nusikalstamą veiką darančio asmens žinion (Prekybos žmonėmis aukų nustatymo..., 2015).

IŠVADOS

1. Prekyba žmonėmis ir prekyba vaikais yra tarptautiniu teisiniu lygmeniu pripažinti nusikaltimai, kurie neretai neapsiriboja vienos valstybės sienomis, todėl šio reiškinio kriminalizavimui nacionalinėje teisėje didžiausią įtaką padarė būtent tarptautiniai teisės aktai. Nacionalinis įstatyminis reguliavimas prekybos žmonėmis srityje buvo nuolat keičiamas įgyvendinant tarptautinius įsipareigojimus.
2. Prekybos žmonėmis reiškinį geriau suprasti padeda šiuolaikinių prekybos žmonėmis tendencijų nustatymas. Analizuojant pastarųjų metų prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais tendencijas, pastebėta, jog kiekvienais metais visame pasaulyje nustatoma vis daugiau prekybos žmonėmis aukų, atitinkamai daugėja ir nukentėjusiųjų vaikų skaičius. Atsižvelgiant į pastarųjų metų įvykius dėl karo Ukrainoje ir migracijos, prognozuojama, jog prekybos žmonėmis, ypač vaikais, mastai Europoje gali išaugti.
3. Baudžiamosios teisės teorijoje vaiko pirkimo ar pardavimo objektu laikomas normalus vaiko vystymasis, jo laisvė, neliečiamybė, taip pat vaiko šeimos interesai. Tuo tarpu teismų praktika šį objektą susiaurina nurodant, kad prekybos vaiku pasikėsinimo objektas yra vaiko laisvė. Atsižvelgiant į tai, kad vaikas tampa sandorio objektu ir yra tarsi sudaiktinamas, papildomu šios nusikalstamos veikos objektu reikėtų laikyti ir vaiko orumą. BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kvalifikuota vaiko pirkimo ar pardavimo sudėtis, kai vaiko pirkimo ar pardavimo nusikaltimas daromas žinant arba siekiant, kad būtų paimtas nukentėjusio asmens organas, audinys ar ląstelės, taip pat kai nukentėjusiajam dėl šio nusikaltimo sukeliamas pavojus gyvybei. Taigi, šios kvalifikuotos vaiko pirkimo ar pardavimo veikos atveju objektu yra gyvybė ir sveikata.
4. Nukentėjusiuoju BK 157 straipsnio 1 dalies prasme yra vaikas, kuris baudžiamosios teisės doktrinoje apibūdinamas kaip asmuo, neturintis 18 metų. Teismų praktikoje nurodyta, kad vaikas yra asmuo, nesulaukęs 18 metų, išskyrus atvejus, kai jam pritaikytas emancipacijos institutas. Pažymėtina, jog emancipacija – tai civiliniams santykiams reglamentuoti skirtas institutas, kuriuo nepilnametis asmuo pripažįstamas visiškai veiksnium civiline prasme, bet ne baudžiamąja procesine. Taip, kaip vaiko pirkimas ar pardavimas nelaikytinas civiliniu sandoriu, emancipacija neturėtų būti laikoma pagrindu konstatuoti visišką nepilnamečio

nukentėjusiojo baudžiamąjį procesinį veiksnumą ir netaikyti jam padidintos teisių apsaugos, numatytos BK 157 straipsnyje.

5. Vienas iš veikslių, kuriais pasireiškia vaiko pirkimas ar pardavimas, yra verbavimas. BK 157 straipsnio 1 dalies dispozicijoje įtvirtinta verbavimo veika gali sudaryti klaidingą įspūdį, kad verbuojamas gali būti tik pats nukentėjusysis – vaikas. Tačiau teismų praktikoje nurodoma, kad verbavimas gali pasireikšti ir kito žmogaus skatinimu (įtikinėjimu, pažadais, siūlymais ir pan.) išnaudojimo tikslais atlikti veiksmus (duoti sutikimą, vykti į užsienį ir pan.). Vis tik, siekiant išvengti klaidingos BK 157 straipsnio interpretacijos, manytina, jog būtų tikslinga šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinti dar vieną alternatyvų vaiko pirkimo ar pardavimo veiksmą – siūlymą parduoti vaiką.
6. BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas kvalifikuojantis vaiko pirkimą ar pardavimą požymis – pavojaus nukentėjusiojo gyvybei sukėlimas. Remiantis Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. balandžio 10 d. įsakymu „dėl sunkių pakenkimų sveikatai klasifikacinių požymių sąrašo patvirtinimo“, pavojaus gyvybei sukėlimu laikytinos situacijos, kai sunkiai pakenkiama nukentėjusiojo sveikatai, taip pat tos situacijos, kai nukentėjusiajam nesuteikus medicinos pagalbos jis mirtų. Taip pat, šis požymis galėtų būti aiškinamas analogiškai, kaip ir BK 292 straipsnyje įtvirtintos veikos atveju, t. y. BK 157 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų veikslių atlikimu itin kenksmingomis nukentėjusiajam sąlygomis, pavyzdžiui, trūkstant oro, šaltyje, karštyje, kartu su nuodingomis, radioaktyviomis, toksinėmis, kancerogeninėmis medžiagomis ir pan., taip pat sužalojant nukentėjusįjį, jo nemaitinant, neduodant vandens, būtinų medikamentų ir pan., ir kai dėl to kyla reali grėsmė jo gyvybei.
7. Pažymėtina, jog 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 4 straipsnio 2 dalyje numatyti prekybos žmonėmis nusikaltimo požymiai, kuriems esant turi būti numatytos maksimalios ne trumpesnėmis kaip dešimt metų laisvės atėmimo bausmės. Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjas kai kuriuos požymius, t. y. nusikalstamos veikos padarymą organizuotoje grupėje, pavojaus aukos gyvybei sukėlimą įtvirtino kaip kvalifikuojančius prekybos žmonėmis ir vaiko pardavimo arba pardavimo sudėties požymius. Vis dėlto, dalis direktyvoje numatytų požymių, t. y. veikos padarymas panaudojant sunkų smurtą, arba ypač didelės žalos padarymas aukai nebuvo perkelti į nacionalinį baudžiamąjį įstatymą. Abejotina, ar toks selektyvus požymių perkėlimas laikytinas tinkamu direktyvos

- įgyvendinimu. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, siūlytina BK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti dar vieną kvalifikuojantį vaiko pirkimo ar pardavimo požymį – didelės žalos vaiko psichinei ar fizinei sveikatai sukėlimą, kuris apimtų minėtus direktyvoje numatytus požymius.
8. Analizuojant teismų praktiką pastebėta, jog neretai sudėtingas organizuotos grupės ir bendrininkų grupės atribojimas prekybos vaikais bylose. Vis tik, prekybai vaikais organizuotoje grupėje nustatyti būtinas daugiau nei dviejų bendrininkų susitarimas ir pasiskirstymas, didesnis organizuotumas, nei bendrininkų grupės atveju, taip pat organizuotai grupei būdinga tai, kad sudaromi tam tikri nusikalstamų veikų planai, aiškūs užduočių bei vaidmenų pasiskirstymas. Tuo tarpu, kai bendrininkai prekyba vaikais užsiima spontaniškai, neturėdami konkretaus plano, teismų praktikoje vertintini kaip nusikalstamos veikos padarymas bendrininkų grupėje.
 9. Tiek baudžiamosios teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje yra pripažinta, jog vaiko pirkimo ar pardavimo subjektu gali būti asmuo nuo 16 metų amžiaus. Analizuojant, ar toks amžiaus nustatymas yra tinkamas ir pagrįstas, pastebėta, jog už daugelio nusikalstamų veikų, kurių nukentėjusiuoju yra vaikas, padarymą, numatyta baudžiamoji atsakomybė tik nuo 18 metų amžiaus. Atsižvelgus į tokį teisinį reguliavimą, logiška manyti, jog vaiko pirkimo ar pardavimo subjektu taip pat turėtų būti laikomas asmuo nuo 18 metų. Kita vertus, šiuo metu prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnį subjektu taip pat laikomas asmuo nuo 16 metų amžiaus, todėl pakėlus vaiko pirkimo ar pardavimo subjekto amžiaus ribą, susidarytų nelogiškos situacijos, kai nepilnamečiai asmenys galėtų būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis, bet ne už prekybą vaikais.
 10. Kvalifikuojant vaiko pirkimą arba pardavimą visada būtina įrodyti kaltininko suvokimą, kad nukentėjusysis yra nepilnametis. Praktikoje sudėtingomis laikytinos situacijos, kai nukentėjęs asmuo beveiks sulaukęs pilnametystės, o kaltininkas suklysta dėl aukos amžiaus, arba minėta aplinkybe remiasi siekdamas padėties sušvelninimo. Vertinant tokias situacijas, siūlytina atsižvelgti į šiuos kriterijus: santykių tarp kaltininko ir nukentėjusiojo glaudumą; pažinties tarp kaltininko ir nukentėjusiojo trukmę; nukentėjusio asmens išorinius požymius; nukentėjusiojo amžių ir elgesį.
 11. BK 147 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinti tokie objektyvieji požymiai kaip fizinio smurto panaudojimas ar kitoks galimybės priešintis atėmimas. BK 157 straipsnyje įtvirtinta veika laikytina specialiąja norma BK 147 straipsnio atžvilgiu, todėl gali

būti klaidingai preziumuojama, kad vaiko pirkimas arba pardavimas apima visus prievartinius būdus, įtvirtintus BK 147 straipsnio dispozicijoje. Šiuo atveju vaiko apsaugos nuo bet kokios prievartos aiškinimas suponuoja išvadą, kad vaiko pirkimo ar pardavimo atveju į šios nusikalstamos veikos sudėtį nepatenka nukentėjusiojo valios palaužimo būdai, tokie kaip fizinio smurto ar grasinimų panaudojimas, todėl visais atvejais turėtų būti kvalifikuojama šių nusikalstamų veikų sutaptis.

12. Vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo sudėtyje numatyti išnaudojimo tikslai, kurie kaip savarankiškos nusikalstamos veikos kriminalizuoti atskiruose BK straipsniuose, tačiau vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis šių išnaudojimo veikų neapima. Taip pat vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo sudėtyje įtvirtinti objektyvieji požymiai tokie kaip vaiko laikymas nelaisvėje ar gabenimas, kurie turi panašumų su BK neteisėtu žmonių gabenimu per valstybės sieną (BK 292 straipsnis), Lietuvos Respublikos piliečių kelionių į užsienį nelegaliai ten jiems pasilikti arba palikti be pagalbos organizavimu (BK 293 straipsnis), taip pat neteisėtu laisvės atėmimu (BK 146 straipsnis). Vaiko pirkimas ar pardavimas nuo šių nusikalstamų veikų atibojamas pagal išnaudojimo tikslą, t. y. jei vaikas gabenamas per valstybės sieną arba neteisėtai laikomas nelaisvėje neturint tikslo jį išnaudoti ar perleisti išnaudotojams, tokie veiksmai nebus laikomi vaiko pirkimu ar pardavimu, tačiau jei minėti veiksmai atliekami turint tikslą išnaudoti, veika kvalifikuojama kaip BK 157 straipsnio ir BK 292, 293 ar 146 straipsnių sutaptis.
13. Atsižvelgiant į tai, kad prekybos vaikais atveju vienas iš išnaudojimo būdų yra nusikalstamų veikų darymas, gali susiklostyti situacijos, kai vaikas bus apkaltinamas tik už tam tikros nusikalstamos veikos padarymą, o prekybos vaikais požymiai liks nenustatyti. Remiantis EŽTT išaiškinimais, siekiant išvengti tokių situacijų, kiekvienu atveju, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo yra nepilnametis, reikia įvertinti, ar šis asmuo nėra prekybos vaikais auka.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Tarptautiniai teisės aktai

- 1) Vergijos konvencija (*Slavery Convention*) (1926) [interaktyvus]. Prieiga per internetą:<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx> [žiūrėta 2022 m. kovo 13 d.].
- 2) Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
- 3) Vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, 60-1501.
- 4) Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo (1930). *Valstybės žinios*, 1996, 27-648.
- 5) Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija dėl priverstinio darbo panaikinimo (1957). *Valstybės žinios*, 1996, 28-676.
- 6) Tarptautinės darbo organizacijos konvencija dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti (1999). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2161.
- 7) Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2166.
- 8) Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (2000). *Valstybės žinios*, 2004, 108-4037.
- 9) Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (2005). *Valstybės žinios*, 2012, 96-4916.

Regioniniai teisės aktai

- 10) Konvencija parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu dėl Europos policijos biuro įsteigimo (Europolo konvencija) (1995). *Valstybės žinios*, 2004, 113-4202.
- 11) Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. Europos Sąjungos oficialus leidinys, L 101, t. 54, 2011 m. balandžio 15 d.

Nacionaliniai teisės aktai

- 12) Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- 13) Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 33-807.
- 14) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 67-1937.
- 15) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- 16) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
- 17) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 74-2262.
- 18) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147¹, 199¹, 199², 267¹, 270¹, 308¹ straipsniais įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, 81-2945.
- 19) Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. balandžio 10 d. įsakymas „Dėl sunkių pakenkimų sveikatai klasifikacinių požymių sąrašo patvirtinimo“ (2014), *Teisės aktų registras*, 2014, V-455.
- 20) Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijos. (2015), *Teisės aktų registras*, 20631.
- 21) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 ir 157 straipsnių pakeitimo įstatymas (2016). *Valstybės žinios*, 13906.

Užsienio valstybių teisės aktai

- 22) Švedijos Karalystės baudžiamasis kodeksas, 1962. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/9097/file/Sweden_CC.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 6 d.].
- 23) Albanijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1995. [interaktyvus]. [Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/8235/file/Albania_CC_1995_am2017_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 6 d.].
- 24) Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1997. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 6 d.].

- 25) Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1998. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://www.legislationline.org/download/id/9122/file/Latvia_Criminal%20Code%20as%20of%202020.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 6 d.].
- 26) Vokietijos Federalinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, 1998. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://www.legislationline.org/download/id/10003/file/GERM_CC_en.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 6 d.].

Travaux préparatoires

- 27) Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto Pagrindinio komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147¹, 157 ir 303 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 147² straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymo projekto, 2012, (XIP-4001).
- 28) Lietuvos Respublikos Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto Pagrindinio komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 ir 157 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, 2016, (XIIP-1812(3)).

SPECIALIOJI LITERATŪRA

- 29) Abramavičius, A., ir kt. (2003). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
- 30) Abramavičius, A. ir kt. (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99-212 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras.
- 31) Abramavičius, A. ir kt. (2010). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (213-230 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras.
- 32) Aliukonienė, R. (2013). Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, (87), 20-33.
- 33) Ažubalytė, R. ir kt. (2011). *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas
- 34) Bankietaitė, I. (2015). *Teismų praktika taikant prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtį*. Magistro darbas, socialiniai mokslai, teisė, Mykolo Romerio universitetas.
- 35) Bikelis, S. (2007). *Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, Mykolo Romerio universitetas.
- 36) Bolzanas, D. (2004). Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*, 53, 38-50.

- 37) Drakšienė, A. ir Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas,
- 38) Fedosiuk, O. (2005). Prekyba žmonėmis baudžiamajoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 54, 70-84.
- 39) Fedosiuk, O. ir kt. (2013). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Pirmoji knyga*. Vadovėlis. Vilnius, Justitia.
- 40) Grikšaitė, G. (2020). *Neteisėto laisvės atėmimo sudėties analizė*. Kursinis darbas, socialiniai mokslai, teisė, Vilniaus universitetas.
- 41) Gutauskas, A. (2016). Diagnozė – šiuolaikinė vergovė: ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos. *Jurisprudencija*, 23(2), 193–209.
- 42) Gutauskas, A. ir Ušinskas, R. (2021). Prekyba vaikais kaip vienas sunkiausių ir brutaliausių nusikaltimų žmogaus laisvei [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=89419> [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.].
- 43) Karalius, M. (2020). *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis*. Kaunas: Naujasis lankas.
- 44) Kudinavičiūtė, I. (2002). Nepilnamečių emancipacija: nuolatinis ar eksperimentinis statusas. *Jurisprudencija*, 31(23), 118-125.
- 45) Mickevičius, D. (2005). Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutarimas ir Europos Sąjungos teisei aspektai. *Teisė*, 54, 122-133.
- 46) Muath Yahia Yosef Al-Zoubi (2015). *An Analysis of the Crime of Trafficking in Persons under International Law with a Special Focus on Jordanian Legislation. A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. Department of Politics, History and the Brunel Law School. Brunel University London*.
- 47) Vaišvila, A. (2005). Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu (nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos). *Jurisprudencija*, 71(63), 49–61.
- 48) Nikartas, S. (2009). Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata. *Teisės problemos*, 2 (64), 104-133.
- 49) Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.

- 50) Sagatys, G. (2006). Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: *Teisinės informacijos centras*.
- 51) Valentukevičiūtė, Ž. (2014). *Baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis - nacionalinis ir tarptautinis aspektas*. Magistro darbas, socialiniai mokslai, teisė, Mykolo Romerio universitetas.
- 52) Venskutė, S. (2016). *Prekybos vaikais baudžiamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai*. Magistro darbas, socialiniai mokslai, teisė, Vilniaus universitetas.
- 53) Žėkas, T. (2008). Vaiko išnaudojimas pornografijai ir prostitucijai - nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai sudedamoji dalis. *Teisė*, 66(1), 95-109.

Kiti šaltiniai

- 54) *White House Office of the Press Secretary* (2012). *Remarks by the President to the Clinton Global Initiative 25 September*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/09/25/remarks-president-clinton-global-initiative> [žiūrėta 2022 m. kovo 12 d.].
- 55) Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 1 d.].
- 56) Karmaza, E. ir kt. (2005). *Prekybos žmonėmis pavojai ir prevencinė veikla mokykloje*. Metodinės rekomendacijos mokytojams. Vilnius: Mokslo aidai.
- 57) *U. S. State Department Trafficking in Persons Report, 2005*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/47255.pdf> [žiūrėta 2022 m. kovo 16 d.].
- 58) Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. Trečioji kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, kaip reikalaujama pagal direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 straipsnį, 2020. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0661&from=EN> [žiūrėta 2022 m. kovo 15 d.].
- 59) *Human trafficking – Statistics and Facts, 2021*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.statista.com/topics/4238/human-trafficking/#topicHeader__wrapper [žiūrėta 2022 m. kovo 12 d.].
- 60) *United Nations Office on Drugs and Crime, Global Report on Trafficking in Persons, 2021*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/data-and->

- analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_Global_overview.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 2 d.].
- 61) *United Nations Office on Drugs and Crime. Impact of the Covid-19 pandemic on trafficking in persons*, 2021. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/Advocacy-Section/HTMSS_Thematic_Brief_on_COVID-19.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 13 d.].
- 62) Lietuvos vidaus reikalų ministerijos pateikta 2020 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, 2021. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%2002%2024_NACIONALINIO%20PRANESEJO%20ATASKAITA_tinklapiui.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 1 d.].
- 63) *Children fleeing war in Ukraine at heightened risk of trafficking and exploitation*, 2022. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.unicef.org/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation> [žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d.]

TEISMŲ PRAKTIKA

Tarptautinė teismų praktika

- 64) *V. C. L. and A. N. v. the United Kingdom* [ECHR], No. 77587/12 and 74603/12, [16.02.2021]. ECLI:CE:ECHR:2021:0216 JUD007758712.

Nacionalinė teismų praktika

- 65) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-417-697/2016.
- 66) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32-699/2018.
- 67) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-55-318/2018.
- 68) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232-942/2018.
- 69) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-511/2019.

- 70) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-157-976/2019.
- 71) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-267-648/2019.
- 72) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-942/2021.
- 73) Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-537-148/2015.
- 74) Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-52-495/2017.
- 75) Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-183-307/2018.
- 76) Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-70-870/2019.
- 77) Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-52-107-2012.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- 78) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimo Nr. 1170 „Dėl cukraus rinkos reguliavimo priemonių“ 2.3, 2.4 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 12 d. Nutarimo Nr. 879 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 12 d. nutarimo Nr. 284 „Dėl baltojo cukraus gamybos kvotos nustatymo“ pakeitimo“ 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos cukraus įstatymo 4 straipsnio 1 daliai (2000 m. gegužės 18 d. redakcija), 2 daliai (1999 m. liepos 8 d. redakcija)“. *Valstybės žinios*. 2006, 62-2283.

SANTRAUKA

Vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties analizė

Greta Grikšaitė

Pirmojoje magistro darbo dalyje analizuojamos prekybos žmonėmis (įskaitant vaikus) kriminalizavimo ištakos, aptariami svarbiausi tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai prekybos žmonėmis srityje. Taip pat analizuota ir nacionalinių prekybos žmonėmis bei vaiko pirkimo arba pardavimo normų evoliucija Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme, aptariama, kaip kito šios nusikalstamos veikų sudėtys nuo 1998 m. iki paskutinės BK redakcijos, analizuojamos ir priežastys, paskatinusios keisti prekybos žmonėmis teisinį reguliavimą bei normos atitikties tarptautiniams teisės aktams. Magistro darbe dėmesys skiriamas ir šiuolaikinėms prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais tendencijoms. Tokiu būdu atskleista prekybos žmonėmis samprata ir kriminalizavimo raida.

Antroje darbo dalyje išanalizuota vaiko pirkimo arba pardavimo sudėtis išnagrinėjus pagrindinius ir kvalifikuojančius šios nusikalstamos veikos sudėties objektyviusius bei subjektyviusius požymius. Šiame darbe orientuojamasi į teisės doktrinos suformuluotus išaiškinimus, taip pat analizuota Lietuvos teismų praktika ir išaiškinimai nagrinėtos temos klausimais. Analizuojant BK nuostatas, teisės doktriną bei teismų praktiką, išskirti vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties požymiai, t. y. objektas ir nukentėjusysis, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė ir šių sudėties požymių turinys apžvelgtas detaliau. Tokiu būdu buvo išanalizuota vaiko pirkimo arba pardavimo pagal BK 157 straipsnį sudėtis ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu.

Paskutinėje darbo dalyje atskleidžiamas vaiko pirkimo arba pardavimo nusikaltimo ryšys su kitomis nusikalstamomis veikomis, ypač santykis su prekyba žmonėmis, vaiko įtraukimu į nusikalstamą veiką, pelnymosi iš kito asmens prostitucijos, lytinės aistros tenkinimu pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą ir kt.

Atsižvelgiant į išnagrinėtą teorinę medžiagą ir atliktą teismų praktikos analizę, darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

SUMMARY

Greta Grikšaitė

The first part of the master's thesis analyzes the origins of the criminalization of trafficking in human beings (including children) and discusses the most important international and European Union legislation in this field. The evolution of national norms on trafficking in human beings and the purchase or sale of a child in the Criminal Law of the Republic of Lithuania is also analyzed. Also, the reasons that led to changes in the legal regulation of trafficking in human beings were analyzed up until the latest version of the Criminal Code. The master's thesis also focuses on modern trends in human trafficking and child trafficking. In this way, the concept of human trafficking and the development of criminalization are revealed.

In the second part of the work, the composition of the purchase or sale of a child is analyzed by examining the main and qualifying objective and subjective features of the composition of this criminal act. This work focuses on the interpretations formulated by the doctrine of law, as well as the practice of Lithuanian courts and explanations of the issues discussed. Analyzing the provisions of the Criminal Code, legal doctrine and court practice, the features of the composition of a child's purchase or sale have been singled out - the object and the victim, the objective side, the subject, the subjective side, and the content of these compositional features are reviewed in detail. In this way, the composition of the purchase or sale of a child under Article 157 of the Criminal Code was analyzed not only in a theoretical but also in a practical aspect.

The last part of the work reveals the connection between the crime of buying or selling a child and other criminal offenses, especially the relationship with trafficking in human beings, involvement of a child in prostitution, sexual exploitation in violation of a minor's sexual freedom and/or inviolability, etc.

Taking into account the analyzed theoretical material and the analysis of case law, the conclusions are presented at the end of the work.